

KURS

O UBÝVÁNÍ
ROZUMU

Stará Říše na Moravě

1927

KURSY

od června 1922 do ledna 1927

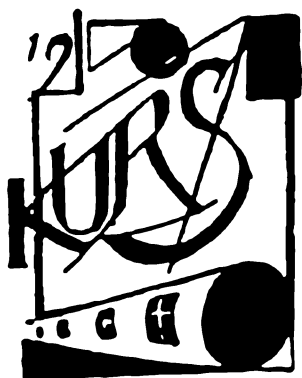
- 1. Sbírka, v červnu 1922.*
- 2. Sbírka, v září 1922.*
- 3. Filosofie Tragedie od Šestova.*
- 4. Básně od Rossettiho.*
- 5. Druhý svazek Rossettiho.*
- 6. Poslední dnové císaře Napoleona.*
- 7. Sbírka, v červnu 1923.*
- 8. Merkur, bůh Obchodu.*
- 9. Sbírka, z jara 1925.*
- 10. Nejodpornější dobříci.*
- 11. Finance podle Jeroboama.*
- 12. Posvátná znamení.*
- 13. Dicta Napoleonská.*
- 14. Kurs dokonalého poslance.*
- 15. Pouťníci Milostivého léta.*
- 16. Chvála fanatiků,*

17. Kurs Napoleonský.

18. Einsteinova theorie.

19. Oslabení lidského rozumu.

20. Kurs přirozené gramatiky (příště).

BLANC DE SAINT-BONNET

OSLABENÍ
LIDSKÉHO ROZUMU

Z FRANČINY PŘELOŽIL

JOSEF FLORIAN

1927

VE STARÉ ŘÍŠI NA MORAVĚ

Příteli

EMANUELI FRYNTOVI,

učiteli velmi vzácnému,

jednomu z nemnohých, s nímž

možno o těchto naukách ho-

vořiti bez újmy rozumu,

věnuje

JOSEF FLORIAN

Domníváme se, že Revoluce již zhasla.¹ Toť domnívati se, že vyhasla stará závist, kterou Víra v duších poťlačovala, již však její odchod zase v nich vzkřísil; závist a záští nakupené v této chvíli jako moře, větrem, který táhne už celé století na ni. Řád jest tu jako slabé prkno, které odděluje přívaly vln. Ať zmizí na okamžik, zaplaví země, aby je navždy pohltila. Jakýsi osudný, neblahý svit obklopuje duchy;

¹ Upozorňujeme, že kniha „*Oslabení rozumu*“ vyšla 1854. Teď se nikdo nic nedomnívá, teď se vůbec o tom nemyslí, a bylo by donquijotstvím požadovati takového luxu v éře fouňův a housenek.

nevidí již nauky, která legitimuje dobro v národech, kteří je ustavují, a která učí ostatním ctnostem jejich rehabilitace; otcovství jedněch, úcta druhých jsou nahrazeny egoismem a nenávisť: skutečná Společnost jest nemožna. Principy vypadly z myslí; pravda se ulomila od kmene, na němž jest v nás upevněna: duch jest teď pokroucen, znetvořen bludem, stal se sám sobě zbytečným. Aby byla opět zřízena Společnost, jest zapotřebí znovu zříditi svědomí člověkovu. Neotevře se pramen řádu, nezavládne pořádek, dokud se nespraví výchova hned od počátku.

Nesmíme se již vytáčet, Revoluce jest pře-
nešením XVIII. století na člověka i na Společnost. Vše jest zralé: pantheismus na vrcholích myšlenky, socialismus na hranicích praxe! Dříve než se bude útočiti na tolik systémů, dříve než se budou porážeti zásady, z nichž vycházejí, jest zapotřebí přetíti zlo ve schopnosti, která je zplozuje. Marně budeme

pronásledovati blud, vytéká-li ještě z našeho ducha jako z živoucího pramene; marně se budete snažiti, pravdu zpět nepřivedete, dokud bude v člověku stále rdoušena schopnost, která ji počíná. Myšlenky nekrácejí samy; a jako tráva polní ani blud nežije odloučen jsa od svého kořene. Právě tam jest třeba jíti ho hledat.

Jedna věc jest velmi jista, toto století tomu nasvědčuje, totiž ta, že ve všem opouští se světlo božské pro ideje ryze lidské; že všechny vědy opustily vyšší základní myšlenky pro základní myšlenky časné; a tak se sesuly v duších víra, morálka i politika. Jedna věc jest tedy jista, totiž že u člověka vlohy božské, neosobní, byly obětovány schopnostem osobním nebo našemu já; že jedním slovem rozum byl udušen inteligencí, světlo rozumové soukromým míněním. Všechny bludy věku minulého jako všechna bláznovstva a dětinskosti našeho věku pocházejí z tohoto schřadnutí,

z tohoto úpadku rozumu. Všude se nám nedostává velikých principů. Takovéto theorie nebyly by nikdy sváděly Paskala a Bossueta, Descartesa a Leibnitze, vůbec by nikoho z jejich doby nelákaly. Kdyby se myšlenka sama nebyla ohnula, nebyli by všichni naši duchové přišli až k zemi.

Pravíme, že XVIII. století pochází z oslabení rozumu. Z čeho tedy vlastně pochází toto oslabení? Ale což to nevidíte? Příliš dlouhé zneužívání fysických věd, jimiž se cvičí toliko podružné schopnosti ducha; ve vyučování naprosté opomíjení svatých Otců, jejichž práce vytvořily moderní myšlenku a svědomí; konečně pro dětský věk ono. výlučné studium spisovatelů pohanských, jež uhášejí v zápětí rozum vrhá duše v náručí naturalismu, vše to dosti vypráví, do jakého smutného útlaku byl všroubován duch lidský.

Tento úpadek moderního rozumu jest příčinou úpadku Evropy. Kdyby člověk nebyl

ztracen, civilisace by se zachránila ... Ale člověk jest přímo v duši raněn. Dříve než vysondujeme celou ránu, prostudujme tuto dvě věci: Účinek pohanství na duši a Účinek zmíněných věd na ducha,

Tyto dvě otázky, jež pohromadě vezme-me na přetřes, stačí, abychom přivedli mysl čtenářovu do těch hlubin tohoto truchlivého předmětu, až kam sám jsem se ve výkladu nepustil, přede vším však abychom poukázali na lék, jehož třeba co nejdříve se chopiti.

I

Toto století jest málo přísné k sobě samému. Mluví bez ustání o pokroku rozumu. Jest tento rozumový rozvoj vně autority a obecného zdravého smyslu v dobré rovnováze lidského ducha? A jdu daleko, když pravím rozumový; fysické a mathematické vědy probudily u člověka jistou živou schopnost, kterou cvičí jen intelligenci (um, chápavost, srozumění), nechaly však pozadu stav rozumu, a tím stav zkušenosti. Dnes vidíme lidi velmi důvtipné, chápavosti neobyčejně vypěstěné, ani spočívají v podstatě na velmi nepatrných základech. Toť podivný odpor, skýtaný naší dobou. Jejich myšlenky v morálce, jejich pojmy o základech myšlení, o věcech nekonečna jsou tak dětské, že by slušely nikoliv lidu obecnému, nýbrž

ubohým divochům v koloniích. Divíme se stále, že lidé, kteří pracují v životě ještě se zdravým smyslem, staví na místo svého rozumu tak chatrné pojetí prv-
ních záhad a otázek, jež až dosud tvořily jakoby zá-
klad lidské duše.

Právě rozum, zdá se nám, zůstal pozadu v tomto
hnutí, nikoliv rozumovém, ale osobním hnutí ducha
lidského. Matematikové, fyzikové, chemikové, hi-
storikové, spisovatelé, všichni vzdělanci doby vná-
šejí nám do morálních a sociálních věd myšlenky,
které, kdyby Bůh nezasáhl, přivedly by celé národy
do stavu šílenství. Ještě několik okamžiků, a když
jsme se všemu dosyta nasmáli, byli bychom upadli
všeobecným nárazem v barbarství a rozptýlení.
Dvakrát ruka Boží zadržela tuto společnost v oka-
mžiku, když by byla již již svržena osmnáctým sto-
letím, poprvé do propasti politické, a podruhé do
propasti ekonomické, otevřených týmž poblouze-
ním. Od té nazýváme tyto události naším pokrokem:
pokrokem politickým, uvolněním rozumu !

Náš úctyhodný jazyk dlouho zastíral svým plá-

šlēm toto chřadnutí rozumu a poblouzení, jež zachvátilo lidského ducha. Aniž bychom jmenovali vědu, všechna úsilí literatury byla vynaložena na to, aby jazykem slušným a zvučným byly vyjadřovány ideje plné pomatenosti a nízkosti. Nezastavíme-li se na cestě frásí; jestli novou výchovou nevrátíme duchům jejich směr tím, že znovu usídlíme rozum do vesměrné tradice, potomní úsilí politiky budou marna. Nebude se moci již zastaviti všeobecný účinek této spousty vzdělců bez filosofie a bez vzdělání, kteří usazení u zřidel bludu, vlévají jej do žil národa a tlačí ho k jeho pádu. Falešným vychováním škol šíří se láva, která zjaloví nepozorovatelně aristokracii, úřady, vojsko, moc, a poznenáhlu prameny kněžstva. Pomatenost, deroucí se v ducha lidského oslabením rozumu a porušující věření prvo počáteční, vlírá se jako mor do lidu. Pýcha ji dodává přichuť, již sládne na rtech třeslicího dawa; duše víří opojené v kruzích bludu, a vidíme, jak celý národ sestupuje jako Východní říše byzantská v bahno nejhanebnějších pověr.

Jsem té víry, že připojení Otců Církevních k spisovatelům pohanským v studiu latinského jazyka na našich universitách bylo by lékem velmi včasným a velmi moudře předepsaným. Třeba to však činiti s velkou soudností a střidmostí, necpati je do posluchačů do zomrzení, jak často se děje v začátcích. Starověku, nebo aspoň primitivním jazykům, což třeba velmi rozeznávat, jsme arcí zavázáni za půvab a dar prostoty, ale nejsme mu zavázáni za rozum. Jest třeba méně studovati staré než jejich jazyk, neboť jejich jazyk jest silnější než oni. Nese v sobě tradicionální a ontologický smysl tak povýšený nad jejich vlastní filosofii, že nevíme, jak si vysvětliti, kterak bylo možno vpustiti tolik pošetilostí do této zlaté číše. Jejich filosofie není než jakousi školou dětinskostí, škodlivě působících, že se nemůže duše rozvíti do vyšších oblastí.

Když na sklonku Renaissance literární forma, daná pohanskými spisovateli, přidružila se k duchu Křesťanství, zplodila veliké literární století Francie. Pak, když tato literární výučba, sledující svou vlast-

ní metu a oddávající se jedinému pěstění své formy, odloučila se od ducha Církevních Otců, připomeňte si, čím se stala, a k jaké to literatuře za padesát let dospěla! Všechno bylo mrtvo, Víra, Myšlénka i Umění. Noc byla taková, že se dopustilo, aby se inspirace živila mythologiemi. Tisíce spisovatelů, učenců, lidé všech stavů, celé století žilo vně metafysiky, vně rozumu, v nicotě myšlénky. Nesmíme se diviti, když vidíme, jak se jí daří dnes! Dvojitá reakce, již probudily tehdy německý spiritualismus a genius p. de Chateaubrianda, zaváděná uprostřed falešné výchovy duchů, též brzy odumřela rozplynuvši se v pohanství¹⁾; nemohla býti živena a nemohlo jí býti pomoheno včas duchem Otců, duchem křesťanství. Jest třeba konečně zvěděti, proč tato literární forma nemůže trvati daleko od ducha, který v XVI. století ji vyvolal a oživil; nechť se ví, že literatura, myšlénka, umění nejsou slíženy jalovostí, leda až tato jalovost zasáhla samu duši; a, kterak, zbavena jsouc svého aromatu, tato starověká literatura

1) Jedna v racionalismus, a druhá v romantismus,

uhasila inspiraci, vysušila víru v jejím prameni, a zasáhla lidského ducha poblouzením, až blud záhy stal se mu jaksi přirozeným.

Jak jsme daleci toho, bychom zvážili chorobu, zanechanou v člověku zavedením a dlouhým užíváním pohanských autorů! Zkoumalo se zlo zevní; mnoho jich jen zavadilo o tuto otázku, právě nebezpečí nebylo zpozorováno. Přiznává se rádo, že obraznost lidí, zaujatá vzpomínáním Řecka a Říma, nezanechala jim pokdy, aby byli zbudovali republiky jako ony. Toto jest pro pobavení politické. Podívejme se na věc hlouběji.

Dítě, jež po osm let, v nichž se jeho duch utváří, vidí nejvážnější osobnosti, jak v kritických a vážných okolnostech života přísahají skrze Jupitera, skrze Herkula, skrze Junonu, pozoruje, aniž si to vysloví, že celý starověk, tolik velikánů, tato nesmírná civilisace, nepřísahala na nic a že se vlastně o nic ne-

opírala. Tím jeho rozum jakoby dostal palicí. Chápe, aniž si to příliš uvědomuje, že všechna ta zvolání, totiž tyto náhmaty duše do nekonečna, jsou šipy do prázdna. Dítě roste a zvyká si na myšlenku, že tam s oné strany duše jest možné nic, ba že není ničeho třeba: dva tisíce let založených na uskutečňovaných abstrakcích! A když přicházejí tajemství, naplňující hlubiny Nebes, aby umístily pozadí posvátné perspektivě naší duše, jeho duch, zvyklý cítiti prázdno pod sebou, bojí se nového úsilí a zvrhuje se do oné ochablosti rozumových schopností, jež vede ke skepticismu. Kde přistati vně lidské myšlenky? Jest nějaká objektivní realita? Není duše stále jediným světlem, jež vidíme zářiti v nekonečném prostoru?¹⁾ — Skepticismus není než zastrašením a skrytou nemocí rozumu. Nevěřte, že by byly v duši jen myšlenky, o nichž by stále přemítala, zvláště u dítěte! I nejméně metafysický duch nese vždy, lživou nebo pravdivou, absolutní metafysiku v hloubce, a ta ho ovládá tím více, že se pranic s ní nehádá. U dětí jako u žen

1) Tuto starověký pojem strhuje základ všeobecnému skepticismu.

axiomata se nehýbají, protože se upevňují v nich dojmem a ne rozumováním. Dav není poslušen nikdy leč faktů, uložených na dno jejich vědomí. Právě metafysika toho, kdo ji nedělá, jest nezviklatelná; metafysika metafysikova, ta závisí od jeho usuzování. Zděsili bychom se, kdybychom si všimli, v kterém věku se upevňuje u dítěte ten který princip, od něhož budou záviseti jeho dojmy nebo jeho příští úsudky.

Na neštěstí hodina, zvolená k tomu, aby ochránila mládí od poblouzení, jest ta, v níž do něho padá nadobro. Poněvadž se mladým lidem stále do očí cpou činy, ctnosti, mravy, umění, vzdělanost starých, a protože, abychom je vyvedli z klamu, uvědomujeme je o lživosti jejich náboženství, vidí, že z jakéhosi pošetilého náboženství vzešla nejpozoruhodnější civilisace. Mohlo-li lživé náboženství zploditi tak krásné činy, tak ladný, jednotný celek, který po dvou tisících vzbuzuje v lidech podiv, čím tedy vlastně jest náboženství? Ať lživé nebo pravé, od něho vlastně tato Společnost nepochází. Každé dobro,

každé zákonodárství má tedy svůj původ v člověku; ostatek, to je tam někde v oblacích. Ale pochybovačnost nesnaží se držeti jiný systém než ten, jenž padl na dno duše dítěte! Kdo se hned může dohadnouti, že právě jakási jiskra starodávné tradice, probouzející lidské svědomí, založila národ římský; a že právě jeho vlastní modloslužebnost, zanesši první základ, přivedla ho k pádu? Skepticismus o objektivní realitě a o bytí nekonečna, skepticismus o náboženstvích, která tvrdí, že jej představují, a o významu celé historie, jaký to vír pro ducha, jenž jest jím strhován, unášen, oslepován, takže se již nemůže usebrati k nějakému soudnému hodnocení. Což není opravdu takový intelektuální stav mládeže, když vychází ze střední školy, dříve než vstoupí do života a v něm potvrdí tento stav věcí?¹⁾

Dva tisíce let svádělo toto starověké hledisko svět, může stejně sváděti děti. Když přicházíme do věku, kdy naše obraznost se začíná otvírati, tu ono

1 „Kolik bylo mladých křesťanů i na školách nejlepší pověsti? sotva jeden na dvacet.“ Hrabě de Montalembert, *Des intérêts catholiques au XIX. siècle*, pag. 67. 1853.

první prolamuje si obzor do myšlení. Zřizuje v něm jakýsi pokojný naturalismus, jenž se zamlouvá obrazností, jenž hovoří naší vrozené nevšímavosti. Tu se zdá křesťanství čímsi náhodným, vedlejším, něčím, s čím se budeme zabývat, až na to obejde. Náboženství, a ten židovský národ, zastrčený kdesi tam v mytických stránkách dějepisu, to obojí jeví se jako cosi dávno odbytého, z čeho se nikdy nezkouší na známku. Takovéto prvotní dojmy kreslí se na dávném pozadí našich vzpomínek. A nevidíme, jak množství lidí na místech rozhodných klade starověk a klasické vzpomínky neskonale nad křesťanství? Tito lidé jsou právě z počtu těch, kteří s největší chutí konali svá studia; tolik probouzející se obraznost, tolik první náměty ducha uchovávají si panství! Rozumí se, že starověká božstva nelahodí dlouho duchu a člověk na nich nelpí; ale když zmizí, zůstávají po sobě přírodní řád: a v tomto prázdnu člověk zůstává pánem... Starověká koncepce bez hádky, bez hluku rozplyne se v skepticismus, jako princip ve svém doplňku (přívlastku).

Skepticismus, opakují, není než zmalomyslnění a oslabení rozumu; slabost přijatá ve chvíli, kdy byla probuzena v olympické prázdnotě, a zvětšena ihned potom zneužitím všech ostatních schopností ducha, odvracející ho ustavičně od jeho prvotního směru, aby ho přiklonila k věcem relativním a konečným. Odtud dnes tolik obludnosti v myslích. Jest to výsledek tohoto výhradného studia starověku a s ním studia fysických věd v té době, kdy se ztvárňujeme. Soudí se ze zevnějších stop, a málo si všímáme skrytých otisků v nás samých. Všechno se koná, aby se zničil rozum ve prospěch intelligence. Proč náboženství, přicházejíc, nalézá půdu, jež se mu boří pod nohama? Měli bychom se diviti, jak více než od století nemá žádného vlivu na vychování. Dobré vyučení zatlačilo by špatné, kdyby nebylo v duchu něco vážně popsáno. Mluví se o metlách, jež zpusťošily lidské plemeno; může býti větších metel než ty, jež útočily na jeho rozum? chci říci modloslužba ve starověku a pantheismus, jenž jej hrozí zničiti v dobách moderních.¹

1) Modloslužba viděla Boha v přírodě; pantheismus vidí ho v člověku . . .

Psychologickou činností rozumu jest, aby stavěl stále pojem Bytosti, pojem zákona, nutnosti, jednoty, spravedlnosti, dobra o sobě, jedním slovem Božství, pod nesčetné a pohyblivé vjemy zjevu, všeho toho, co jest proměnné, nahodilé, relativní, konečné, všeho toho, co mu dodává bez ustání intelligence, shromažďující výtvary smyslů, a aby zbraňoval, bychom nezůstali prostými hovady. Činností rozumu jedním slovem jest převáděti stále člověka od nahodilých a osobních vjemů k neosobným a nepohyblivým pojmům; od přírody fysické, do níž ho stahuje jeho tělo, k přirozenosti věčné, odkudž mu sestupuje pravda. Všichni národové definovali člověka jakožto *bytost rozumnou*. Kdyby tato schopnost zmizela, v čtyřiaadvaceti hodinách Evropa by se proměnila v Afriku.

Na první pohled pozorujeme, že právě těchto pojmů má teď člověk nedostatek jak v morálce, tak v politice; ve svých vědách jako ve všem, co koná.

Rozlišování rozumu a intelligence jest nejvyšší důležito, dnes, kdy průmyslem se zanedbává první, aby

se vše dalo druhé; dnes, kdy poznatky lidské byly rozděleny až do té míry, že byly postaveny proti sobě až i v naší duši. Ostatně nic odlišnějšího než výsledky těchto dvou schopností; ačkoliv se sjednocují v člověku, směřují k dvěma protivným světům. Intelligence se otevírá na svět vnější; shromažďuje zjevy a jejich vztahy. Rozum vnímá (pozoruje, jest obrácen na) duši a Boha; ví, že jest nesmrtelný a že Bytí jest nekonečné. Rozum nám zjevuje, co by všechny intelligence dohromady bez jeho světla nebyly nikdy zvěděly, že totiž za zjevem jest podstata, za fakty jejich zákon, za časem věčnost, a za smrtí nesmrtelnost. Zvětšuje najednou člověka o to, co mu objevuje, čím ho staví nad přírodu, čím ho přenáší do nekonečna. K svým úkonům intelligence ustavičně potřebuje na pomoc rozumu. Bez rozumu vrací se do světa objeveného smysly; s rozumem osvětluje sám tento svět světlem, které jej vykládá. Bez rozumu jako beze svobody intelligence by se zvrhla u člověka na úroveň intelligence zvířat. Povznáší se nad jejich pud právě jen pojmy, jichž se jí dostává od rozumu,

od něhož má svou šíři a svou správnost. Aniž budeme mluvit o řádu vyšším, o řádu svědomí, jenž vyplývá jediné z něho, právě rozumu jest člověk zavázán za všechnu svou inteligenci.

Ostatně, abychom se s touto otázkou dostali na pevnou půdu, vstoupme přímo do dílny rozumu. Pozorujice jeho původ, vypočítávajice drahocenné prvky, z nichž se skládá, rozeznáme jej snadněji od rozličných schopností, jimiž intelligence jest opatřena, aby z nich dobývala světla. Ah! už to, jak nutno, abychom předvedli nauku o této veliké schopnosti, nebude nejmenším důkazem předmětu tohoto Memoranda.

Národové shodli se v tom, že jmenují člověka bytostí rozumnou. Aby ho odlišil a postavil v čelo tvorstva, Aristoteles, jenž vytvořil přírodní vědy, pojmenoval ho *živočichem, nadaným rozumem*. Za všech dob se pozorovalo, že jest v člověku něco jiného než člověk; že v něm Pravda zaujala svatyni a Svědomí

sídlo, aby diktovaly svá jistá rozhodnutí. Velicí filosofové během věků zvláště se zabývali rozumem. Plato jeho prvky nazývá *idejemi po výtce (eidos)*, totiž obrazy ryzí pravdy v nás; Aristoteles *kategoriami poznání*; svatý Augustin *moudrostí slova, řádem* ve vesmíru; svatý Tomáš *nadsmyslným nazíráním*; Descartes a jeho doba *idejemi vrozenými*; Leibnitz *idejemi nutnými*; Bossuet, *prvními principy, pravdami věčnými*; Reid, *zákony věření*; Kant, *představami ryzího rozumu*; vědy, *axiomy*; lid, *základy zdravého rozumu*; a psychologie *pojmy neosobními*. Tato schopnost byla předmětem studií a obdivu největších duchů.

Člověk jest postaven mezi dva světy, přírodu a Boha. **Ž**ití jest v něm zástupcem a hlasem přírody, rozum jest v jeho vědomí zástupcem a hlasem Boha. Vněmy smyslů poznáváme zjevy, jež nás obklopují, pojmy rozumu chápeme substance (podstaty), totiž to, v čem sídlí zjevy. Rozum jest schopností chápací, totiž poznávající za zkušeností, aby totiž dával smysl slovu *bytí*, jak řekl Rousseau. Beze smyslů hmota

by pro nás neexistovala; taktéž by pro nás neexistoval Bůh bez rozumu, zvaného tak asi od hebrejského *rao*, což znamená viděti. To on vidí po výtce, to on vidí bytost. Viděti závojem vnějších věcí, viděti za smysly a za obzorem zjevů, toť vlastním panstvím rozumu. „Rozum, praví jistý filosof, jest ještě ryzím, ač zeslabeným odleskem onoho světla, jež vytéká ze samého lůna věčné podstaty. Sestupuje od Boha, objevuje se ve vědomí jako host, jenž mu přináší zvěsti ze světa, o němž mu dává ponětí, k němuž povzbuzuje jeho dychtění.“ Tento živel naší duše, jež psychologické pozorování může popsat tak věrně, vyvozuje se stejně *à priori*, přičiněním téhož nesmrtelného rozumu.

Neboť jsoucnost člověka jakožto bytosti stvořené, totiž jako bytosti oddělené od Nekonečna, vyžaduje dvě prvků: první neosobní, jímž *jest*; druhý osobní, jímž *jest stvořen*! Aby člověk, podle plánů Božích, mohl si zasloužiti vznést se od sebe samého k jeho zákonu, bylo třeba, aby mu byl znám, aby se Bůh vzdal v jeho prospěch jednoho paprsku oné

Moudrosti, která jest ve vesmíru řádem a v duši rozumem. Neboť zákon jest člověku předložen a přírodě uložen. Rozum jest tedy lidské, obmezené, ale dokonalé účastenství na božské moudrosti.

Jest to totéž světlo nadsmyslné, jež v Nekonečnu jest Moudrostí svrchovanou, potom ve stavu stvořeném ladem v přírodě a rozumem v člověku. *Animam humanam, mentem RATIONALEM, non vegetari, non beatificari, non illuminari, nisi ab ipsa SUBSTANTIA DEI*, praví svatý Augustin,¹⁾

Je-li pravda, že jest to totéž světlo nadsmyslné, jež v Bohu jest Moudrostí věčnou a v duši lidským rozumem, člověk, jenž umlčuje svého ducha a své smysly, aby slyšel ryzí rozum, poznává jistou část toho, co Bůh poznává, chce část toho, co Bůh chce. A tomu tak opravdu jest, když člověk přilne k pravdě úkonem víry, nebo koná spravedlnost nějakým dobrým skutkem. Děje se to, jedním slovem, *Svědómím, Chápáním a Vkusem* (Zálibou), schopností dob-

1) XXIII. *Pojednání* o Sv. Janu. — O svobodné vůli, kap. VI, že v člověku rozum má první místo, atd.

ra, schopností pravdy, schopností krásy. Svědomí, Poznávání a Záliba jsou toliko třemi funkcemi téže schopnosti, a schopností tou jest rozum. Neboť jeho třemi nerozkladnými živly jsou dobro, krása a pravda; jako absolutní dobro, krása a pravda jsou tři vzhledy, v nichž se projevuje Bytost, totiž Bůh. Tato příbuznost mezi lidským rozumem a božskou moudrostí, toto přímé synovství, v němž se setkávají myšlenka člověková a myšlenka Boží, vysvětluje nám, proč dobro tady dole jest vskutku dobrem, pravda vskutku pravdou, krása vskutku krásou jako v Absolutnu. Náš rozum náležel Bohu, byl částí jeho věčné Moudrosti, dříve než sestoupil do nás stvořením, a duše není pranic klamána. Sebe nepatrnější člověk může říci: „Mám něco, co jest společné s Bohem; mám živel, schopnosti, jež tato božská Bytost jistě má; neboť uvéstí tuto podobnost do mého srdce, toť účelem mého bytí, a když konám dobro, vím, že se zúčastňuji přímo jeho svaté vůle, sleduje jeho vlastní zákon!“

Právě rozumem člověk jest bytostí mravní. Vně

této schopnosti upadá do pyrrhonismu, totiž do naprostého skepticismu. Tyto veliké atributy neunikly žádnému z filosofů již uvedených. Ale vyjadřovaly se způsobem čím dál tím zřetelnějším podle toho, jak křesťanství rozšiřovalo v duši tuto nesmírnou vlohu. Možno říci, že věda vzrostla zároveň se svým předmětem. Bossuet ve svých *Povzneseních* opakuje několikrát, že Bůh utvořil z bláta tělo člověkovu, nikoliv však jeho duši; že naopak *vdechl dchnutí života v tvář jeho*. „Bůh, tak praví, vyvádí každou věc z jejích principů, ze země byliny a zvířata; ale duši lidskou vyvodil z jiného principu, jímž jest Bůh. A tak člověk má dva principy: podle těla pochází ze země; podle duše pochází z Boha.“¹⁾

Fénelon popisuje rozum v témže smyslu: „Jest to, praví, světlo, jež jest ve mně, a *jímž nejsem já sám*; co mne opravuje, co mne unáší svou zřejmostí, co mne zasahuje svým světlem; jest to pravidlo, jež jest ve mně, o němž nemohu souditi, jímž naopak jest tře-

1) Bossuet, XI. *Elévation sur les mystères*; zvláštnosti při stvoření člověka.

ba, abych vše posoudil, chci-li souditi. Proto také první známkou pravdy jest to, aby byla obecnou.¹⁾" Tato vloha mu vyrvala takovéto vznešené podezření: „O rozume, rozume! nejsi to právě Ty, kterého hledám?" — „Rozum, praví P. Malebranche se svou jasností idejí, jest Slovem nebo moudrostí samého Boha. Každý tvor jest zvláštní, pro sebe; rozum, jenž osvěcuje ducha, jest všeobecný. Jím mohu míti nějaké společenství s Bohem a se všemi duchy, protože mají společné pojítko, týž zákon, a zákonem tím jest rozum. Každý člověk může viděti pravdu, na niž patřím; pravda jest statek společný všem duchům. Tato duchovní společnost záleží v tom, že má účast na rozumové Podstatě, z níž se mohou všichni duchové živiti. Patře na tuto božskou Podstatu, mohu viděti část toho, co Bůh myslí, odhaliti něco z toho, co Bůh chce; neboť Bůh vidí všechny pravdy, a já vidím z nich některé, a on chce podle řádu, který jest mi tady znám. Představte si, že jedná, mohu věděti něco o způsobu, jímž jedná; neboť pořadatel-

1) Fénelon, *De l'existence de Dieu*.

kou jeho jest věčná Moudrost, a rozum jest mi světlem, abych viděl a srozuměl. Objevuje-li ho tedy člověk, jistotně není možno mu upírat, že by nevěděl, co jest dobré a co jest pravdivé; neboť, patře na světlo nadsmyslné, jež všechny duchy činí rozumnými, mohu viděti vztahy dokonalostí, jež jsou Řádem nepohnutelným. Jest tedy zřejmo, že jest spravedlivé a nespravedlivé, pravdivé a lživé vůči všem duchům; co jest pravdivé vzhledem k člověku, jest pravdivé vzhledem k andělům, jest pravdivé vzhledem k Bohu.¹⁾ Bůh jest neomylný svou přirozeností, neboť jest sám sobě světlem; a rozum jest s ním soupodstatný. Proto také člověk nemůže souditi sám sebou, ale rozumem všeobecným, jenž jediný má právo pronášeti soudy. Poněvadž duch člověka²⁾ jest konečný, může se klamati usuzuje o vztazích, jichž nevidí. Odkud mohou vzejíti omyly v duchu lidském, jest-li rozum stále týž? Z toho, že ustaneme se s ním raditi. Jest

1) Jedním z velkých dobrodiní rozumu jest jeho Jistota.

2) Pozorujte, s jakou bedlivostí Malebranche rozlišuje vždy rozum od ducha, totiž od intelligence.

řeba umlčeti smysly a obraznost¹⁾); člověk není sobě moudrostí a světlem. Ať to tedy ví: jest rozum všeobecný, jenž osvěcuje všechny duchy, rozumová Substance, obecná všem intelligencím, Podstata nepohybná, nutná, věčná, z níž všichni duchové čerpají, aniž se zmenšuje její hojnost. Dává se všem, a celá každému z nich. Nuže, tato obecná a nepohybná moudrost, tento vesměrný rozum, toť moudrost samého Boha, ta, skrze niž a pro niž jsme stvořeni.“²⁾ — „Bůh, praví zase hrabě de Maistre, mluví všem lidem idejí o sobě samém, kterou v nás vkládá. Touto idejí, která by byla nemožná, kdyby nepocházela od něho, všem praví; toť *JÁ*.“ — „Buď lidský rozum jest toliko chimerou, praví autor *Lhostejnosti*, nebo vyplývá z rozumu svrchovaného, věčného, nepohybného. Každý rozum stvořený jest toliko výronem, spolurozumem toho rozumu prvního a svrchovaného, *matky a paní* všech duchů. Pro ně nej-dokonalejší poslušnost jest nejvyšším stupněm ro-

1) Týž rozdíl mezi rozumem a duchem.

2) Malebranche, *Traité de morale*.

zumu.“ — „Rozum, praví ještě jeden moderní filosof, jest neosobní svou povahou. My jsme jej neučinili, a jest tak málo individuelní, že jeho ráz jest právě opakem individuality, totiž: všeobecnost a nutnost, protože jemu jsme zavázáni za poznání pravd nutných a všeobecných, principů, jichž nemůžeme neposlechnouti. Rozum nenáleží více té neb oné osobnosti v lidstvu; nenáleží ani lidstvu. Svými zákony mu vládne a je spravuje. Kdyby rozum byl osobní, neměl by žádné ceny a byl by bez jakékoliv autority mimo jednotlivce. Rozum jsa podstatou nekonečnou, pokud se projevuje, jest zjevením, jež slouží za tlumočníka Bohu a za učitele člověku. Proto také, když mluvíme o Bohu, máme právo o něm mluvit, protože o něm mluvíme podle něho samého, podle rozumu, který ho představuje.“¹⁾

Tato schopnost byla by nejušlechtilejší částí člověka, kdyby neměl srdce, jímž může milovati tohoto Boha neznámého

1) *Fragments philosophiques.*

Třeba spolehnouti se na to, že rozum, poskytuje člověku ideje substance (podstaty), zaopatří mu též ideje vlastností této substance. Proto také pozorováním (zkoumáním) vnitřním, jako zkoumáním jazyků, nalezneme opět v duši předně ideji substance, potom všechny ideje, které zjevují její vlastnosti; ideje absolutní, nekonečné jako ona, ideje, jež nemohou přijíti smysly, protože opravují naopak vněmy, jež máme od smyslů, že se stávají i jejich existenční podmínkou v lůně našeho ducha. Právě jako *idea substance*, tak i *idea příčinnosti* nemůže nám býti dána smysly, protože pro smysly jest toliko sled zjevů zevnějších. Právě tak *idea jednotnosti* (jednoty, jednotky), protože není pro smysly než změť proměnnosti; právě tak *idea zákona*, protože pro smysly jsou toliko účinky; *idea nekonečna*, protože pro smysly jsou toliko předměty konečné; *idea absolutna*, protože pro ně jsou jen věci relativní; *idea nepohnutelného*, protože pro ně jsou jen zjevy přechodné (pomíjející); *idea věčnosti*, protože pro ně jest jen čas nebo posloupné trvání; *idea nestvořeného*, doko-

nalosti, blaženosti, protože nemůže býti pro ně než bytostí stvořených, předmětů obmezených, rozkoší konečných nebo bolesti; *idea spravedlnosti, dobra o sobě*, protože nemohou oceňovati než barvy, pachy a zvuky: konečně *idea záslužnosti a vinnosti*, totiž že dobro bylo vykonáno nebo opomenuto vůlí, neboť nemůžeme míti ideu dobra a zla (vždy podle racionelního pojmání), aniž bychom nechápali, že jedno třeba konati a druhého se vystříhati, aniž bychom nepojali k působci dobra úctu a k působci zla opovržení, čehož smyslové nijak nerozeznávají.

Nejen, že tyto ideje, zvané *racionelní* od jména jejich původu, nepřicházejí nám smysly¹⁾, jsou ještě logickou podmínkou idejí, jež nám přicházejí od smyslů. Takto rozum nám poskytuje ideji *substance*, bez níž nemůžeme pochopiti ideje zjevu, protože zjev nemůže býti pojat leč jako projev substance. Idea substance jest tedy logickou podmínkou ideje zjevu. Totéž platí o ideji *nekonečna*, vzhledem k ideji ko-

1) Toliko smysly činí naši výchovu, probouzejíce tyto ideje v příležitosti soudů, jež nás nutí vynášeti. Jsou, chcele-li, chronologickým původem těchto idejí, nikoli však jejich původem logickým a skutečným.

nečna, poněvadž nemůžeme míti ideje zmenšení bytosti, nemáme-li ideje úplnosti bytosti; o ideji *příčinnosti*, protože nemůžeme míti ideje účinku, nechápeme-li ho jako produkt nějaké příčiny; o ideji *zákona*, poněvadž nemůžeme míti ideje stálého opakování fakt, nechápeme-li ho jako výsledek nějakého zákona; o ideji *věčnosti*, protože nemůžeme míti ideje času, nebo dílce trvání, nechápeme-li trvání na prostého; o ideji *prostoru* vzhledem k ideji tělesa, protože nemůžeme míti ideje tělesa, nechápeme-li ho jako zaujímající prostor; konečně a úhrnem o ideji *Boha* hledíce ke stvoření, protože nemůžeme pochopiti ideje tvorstva, nechápeme-li ho jakožto dílo nějakého stvořitele. Ideje substance, nekonečna, příčinnosti, zákona, věčnosti, prostoru, Boha, atd., totiž ideje rozumové (racionelní), jsou tedy logickou, ne-li chronologickou podmínkou idejí zjevu, konečna, času, těles a stvořeného. Jest snadněji věřiti, že jest substance beze zjevu, nekonečno bez konečna, příčina bez účinku, zákon bez jeho působistě, věčnost bez času, prostor nezabraný tělesem, Bůh bez

tvorstva, než tvorstvo bez Stvořitele, těleso nezaujmající prostoru, posloupnost bez trvání, působišť bez jeho zákona, účinek bez příčiny, konečno bez nekonečna, zjev bez substance; neboť první slav jest možný, druhý však jest absurdní, kontradiktorní.

Z toho vyplývá, že spíše by bylo možno popřít všechny ideje, jichž jsme nabyli smysly nebo rozumováním, než ideje dané rozumem. Poněvadž duch člověkův nemůže jich popřít, aby nepopřel sama sebe, protože jsou v něm jako základ veškeré jistoty, tyto ideje jsou tedy *jisty*; a taková jest první vlastnost rozumu. Poněvadž však tyto ideje vybavují se v nás neodvisle od nás; že při účinku, na příklad, nemůžeme nemít ideje příčinnosti; že při činu nemůžeme ho neoznačit spravedlivým nebo nespravedlivým, a nepojmouti účtu neb opovržení k činiteli; že konečně nemůžeme jich nemít, tyto ideje jsou tedy *nezbytné*; a taková jest druhá vlastnost rozumu. Ale jsou-li tyto ideje nezbytny, nezávisí-li na nás, že je máme, jsou ve všech myslích a s týmiž vlastnostmi; nalézají-li se vskutku více nebo méně vyvinuty, po-

dle stupně vzdělanosti, ale tytéž u všech národů, ve všech lidech, a jakoby nesly znamení Boha, tyto ideje jsou tedy *všeobecné*; a taková jest třetí vlastnost rozumu. Ale jsou-li tyto ideje všude neodvislé od lidí a míst; jestli na nich vědy a morálka od počátku světa kladly své základy; jestli, i stojíce proti vědeckým poznatkům, jež se měnily s duchem lidským, zůstaly týmiž, ač byly různě chápány a aplikovány, podobny jsouce absolutním realitám, jež představují, pak jsou tyto ideje *nezměnitelné*; a to jest čtvrtá vlastnost rozumu. Jestli však, jsouce nad idejemi získanými intelligencí, jež se modifikuje postupem vědomostí, tyto ideje nepřipouštějí ani sporu a nemohou býti nijak popřeny; jestli opak pravdy vědecké nebo nabyté jest možný a pochopitelný, a opak pravdy racionelní nemožný a vždy nepochopitelný; jestli axiomata, daleka toho, aby bylo možno naučiti se jim, jsou vlastně to, čím všemu se učíme, a daleka toho, aby byla výsledkem úsilí lidského ducha, jsou přece jeho nevyhnutelným východiskem; jestli tedy ideje racionelní čili axiomata nemohou býti ani vynaleze-

na, ani naučena, ani zdokonalena, ani zamítnuta, jestli konečně nezáviselí než od sebe samých, podobny jsou v tom věčné substanci, kterou v nás představují, tyto ideje jsou tedy *absolutní*; a taková jest pátá vlastnost rozumu. Ale jestli tyto ideje vznikají v nás nezávisle od nás, jestli nezakoušejí proměn lidské myšlenky, jeví-li se u všech národů s týmiž vlastnostmi, jsou-li podmínkou a znakem každé pravdy, nemohou-li býti ani vynalezeny, ani změněny, jsou-li svrchované a ukládají-li se každé osobě, jest jasno, že nepocházejí od žádné osoby. Nepocházejí-li od žádné osoby, tyto ideje jsou tedy *neosobní*; a taková jest šestá a poslední vlastnost rozumu, která je vyjadřuje všechny. Neboť jsou-li neosobní, všeobecné, nezbytné, jisté, neproměnné, absolutní, tyto ideje jsou *BOŽSKÉ* . . . „*Tou ge anthropou lógos pephúken apó tou theiou logou.*“ A odtud tato slova Bossuetova: *Věčné pravdy jsou čímsi od Boha, nebo spíše jsou sám Bůh.*

Pochází-li rozum od Boha, jsou-li ideje, jež nám přináší, sama jistota, běží jen o to aplikovati je ta-

kovými, jak Bůh je posílá: toť úkolem intelligence, a její nejdokonalejší podřízení se rozumu uslavuje nejvyšší stupeň pravdy. Kdyby rozum pocházel od člověka, člověk by mu mohl odpíráti, neměl by nad ním žádné autority: a člověk by hledal svůj zákon. Od člověka pochází to, že ho užívá, a že má schopnost jemu se podříditi nebo od něho se uchýliti. Poněvadž však rozum pochází od Boha, intelligence jest povinna se mu podrobiti, vůle ho má poslouchati: a člověk našel svůj zákon. Taková jest důležitost otázky o původu a vlastnostech rozumu, taková pomoc, již Bůh zařídil na zemi, aby pravda nezmizela pod smyslem soukromým, taková přehrada, postavená mezi člověkem a šílenstvím.

Věci takto vyložené zkracují mnoho uvažování. Bude nám teď snadno několika stručnými větami objasniti intelligenci a její úkony. Jak tyto racionelní ideje, zcela božské, jež nám byly dány, aby nás vedly tvorstvem, budou moci nás osvěcovati v čase, v němž vše jest konečné, zvláštní, posloupné? Není-liž třeba, aby člověk měl čím neosobní, nekonečné, abso-

lutní, všeobecné světlo rozumu aplikovati na všechny zjevy času, státi se osobním, konečným, relativním, posloupným a zvláštním? Nemá-liž tento nástroj vztahů s věcmi času tohoto míti schopnost: 1° vnímati světlo rozumu, a co právě jmenujeme vnímáním, pozorováním čili *pozorností*; 2° zaváděti jeho nekonečné ideje do vzorců omezených čili obrazů, které je udržují před duchem, a co vskutku jmenujeme *obrazností*; 3° sestupovati od absolutního k relativnímu, bychom přišli od zákona obecného ke všem jeho účinkům, a co právě jmenujeme odvozováním čili *dedukcí*; 4° převáděti relativno na absolutno, abychom zase vystoupili od mnohosti účinků k jejich jediné příčině, a co právě jmenujeme návodem čili *indukcí*; 5° nalézati znova jednotu a totožnost osobnosti, rozptýlené (neboť jest rozptýlena a rozrůzněna) do tohoto světa časem a prostorem, a co právě jmenujeme *pamětí*; 6° rozlámati, rozbíti jednotnost celku, abychom studovali pro sebe a v ní samé každou část, a co právě jmenujeme *abstrakcí*; 7° převáděti rozličné bytnosti, utvořené abstrakcí,

k jejich obecnosti, abychom znovu složili prvotní celek, a co právě jmenujeme zevšeobecnováním čili *generalisací*; 8° konečně srovnávati rozdílné předměty, abychom stanovili jejich vztahy, jejich rody a druhy, a co právě jmenujeme *srovnáváním*?

Vidíme, že člověk má těchto osm schopností čili mohutností, aby mohl užívatí rozumu; jsou to rozdílné prostředky, jimiž toto věčné a absolutní světlo osvětluje myšlenky a relativní a konečné předměty tohoto světa. Všechny tyto schopnosti ve službě osoby tvoří toliko jediný nástroj o mnohých funkcích, jež zveme Intelligencí (myslí, duchem). Intelligencí jest moje já, pokud užívá rozumu. Protože *Rozum* není schopností osobní, a že odvozuje svou hodnotu právě od vlastnosti opačné, jest jisto, že jest třeba jej rozeznávati od schopností osobních, totiž od vlastních funkcí naší osobnosti, od našeho já, pokud jest osvětlováno rozumem, jedním slovem od *Intelligence*.¹⁾

Poznámku viz na str. 33. — >

•

Ať se tu nikdo nehádá o slova, tvrdě na příklad, že intelligence se skládá z rozumu, a rozum z intelligence: což jest jistě správně, poněvadž rozum, jak jsme právě viděli, jest nám dán, aby osvěcoval inteligenci, a intelligence, aby užívala rozumu. Tím více, že duch člověka jest celek, a že vycházejí od vědění, totiž od rozeznávání, může býti, abychom se dorozuměli, zván inteligencí nebo rozumem. Ba spíše měli bychom se těšiti tomu, že jazyk chová v sobě rozeznávání tak dobře založené; tomu, že, aniž se radil s filosofy, vždy přisuzoval moudrost rozumu, a utváření myšlenky inteligenci; tomu, že s Platónem jako s Bossuetem vždy kladl zákon morální a jistotu do rozumu, nevědomost a blud do intelligence, vědu v tuto, a obecný zdravý smysl v onu; tomu, že nazývá klamným, co se protiví inteligenci, ale absurdním (nesmyslným) nebo kontradiktorickým, co se přičí rozumu; tomu, že jmenuje nevědomcem toho, kdo nemá dosti první, ale bláznem toho, komu se nedo-

1) Všichni lidé se liší v ideách nabytých, čili inteligenci, protože ideje pocházejí od nich; všichni lidé jsou stejní v ideách vrozených čili v rozumu, protože rozum pochází od Boha.

stává druhé; tomu, že konečně *přivádíme k rozumu* a ne k *intelligenci*, když někdo nedbá pravdy a spravedlnosti. A století toto ví dokonale, o čem mluvím, toto století, jež si lichotí, že má tolik intelligence, když je obviňují, že mu ubývá rozumu ... Toto rozlišování není tedy tak nové! Předně vyplývá z jazyků, jež obsahují oba výrazy, aby byl činěn tento rozdíl; stopa toho jest založena v stavbě slov, jež, vyšedše z obecného smyslu, chovají svědectví jak pokolením, jež je vytvořila, tak těm, kdož od té doby jich užívají. Pak vyplývá z jazyka Písem Svatých a z jazyka Církevních Otců, kteří, dříve než jsme my udělali vědu psychologii, jasně oboje rozeznávali. Tak svatý Augustin ve své knize o *Řádu*, vysvětliv napřed, co rozum jest, jak dodává prvky všech našich poznatků, ty, které ukládá ve vědách i v uměnách, *jež v něm nalézají zřídlo krásna*, dodává s veškerou určitostí: „Ale to duch ustráží tyto vědy a tato umění, *INTELLIGENCE*, která je v nás; *totiž ta částka nás samých, která užívá ROZUMU*, a jež si počíná podle svých pravidel.

A teď chápeme, že intelligence, zvyklá pro myšlenku užívatí všech svých schopností *indukčních, dedukčních, abstrakčních, generalisačních*, atd., namlouvá si, že jí stačí, když bude opakovatí tyto úkony, aby vyvodila pravdu. Učenec na konec často uvěří, že stačí uvažovatí v logickém pořádku, abychom došli k pravdě. Zajisté, jest třeba vyvodití z principu jeho logické důsledky; ale velikou věcí jest stanovití pravdu principu, jedním slovem čerpatí ho v rozumu, místo aby byl čerpán v sobě. Viděli jsme výše pramen pravdy, tady nalézáme pramen bludů. Jestli rozum jest světlem, jež přichází přímo od Boha a nám zůstává neosobným, intelligence jest světlo, rozžehnuté rozumem, jež se nám stává osobním. Nic není pravdivého v intelligenci, co nepochází z rozumu. Každá pravda není než jakýmsi racionálním principem, ať jakkoliv přelitým z rozumu do intelligence. Ale jest na neštěstí v intelligenci něco jiného než jen to, co pochází z rozumu, předně vlastní její ideje, aniž mluvíme o vášních a přijatých zájmech. Zůstává-li rozum sám zatemněn, jak bývá u

lidu obecného; jenž má rozum bez intelligence, intelligence sama, zbavená rozumu, stává se absurdní, ocitá se mimo obecný zdravý smysl. Klam, omyl není ničím jiným leda zplodem intelligence, oddělené od rozumu. Ať intelligence pečuje o to, aby nikdy neunikl z jejích úkonů paprsek světla racionelního, bude mít jak jistotu rozumu, tak svou jasnost, to bude ideál vědeckého bádání. Svést takto světlo s vrcholu rozumu (*raison*), pronést je chodbou ducha až ke konečným předmětům tohoto světa, tomu se říká usuzovati (*raisonner*). Usuzování („rozumování“, *raison-nement*), jak naznačuje etymologie, jest to, co se děje pomocí rozumu¹⁾. Ale často rozumování vypuzuje rozum, jak dí velmi učeně Molière; neboť až tam to dochází s člověkem:

Nechť se tedy posoudí, zda jest záhodno, abychom si především v naší duši ozřejmili, co jest člověko-vo a co jest Boží, intelligence nebo rozum. Nechť se posoudí, zda doba *má pravdu* (*a raison* = má

1) Etymologie českých slov v tomto oboru jest jiná, proto jsme vložili francouzská slova do závorek.

rozum), když dává přednost skoro výlučnému pěstění vědeckých a relativních schopností! Intelligence jest tak dobře nástrojem omylu a bludu jako pravdy, a tato doba ví to až příliš. Jest možno rozum vypuditi z něčeho, jest možno jej vypuditi z mnohého, jest možno jej vypuditi z celého řádu realit. Jestli zneužítím, z pýchy nad sebou, intelligence přijme vlastní formulky a své zvláštní definice za principy; jestli místo toho, aby čerpala své světlo v rozumu, čerpá je ustavičně ze sebe, čím dál tím více ohrazujíc se svým rozumováním, intelligence na konec upadá do toho, čemu se říká blud (omyl) záporem reality. Jako oko, které by zavřelo víčka, ježto předměty viděné se v něm obrazy, a potom usilovalo o to, aby vykouzilo si v sobě věci skutečné; tak intelligence, uzavřená do své bulvy, domnívá se, že najde vše v sobě a zplodí ze svého vlastního lůna pravdu; nechce se již rozhodnouti a jíti ji hledati mimo sebe. Odtud na příklad *idealismus*, jenž popírá hmotu; *materialismus*, jenž popírá ducha; a *atheismus*, jenž popírá Boha. Nepopíráme realitu leda proto,

že jsme už dlouho zavírali před ní oči. Tyto bludy nemohou býti udrženy než na veliké útraty intelligence; jsou nepřístupny davům. Jejich zdroj jest v opovržení buď smyslů, nebo smyslu vniterného, nebo rozumu, jimiž tyto tři reality nabízejí se našemu duchu.

Abychom tomu odpomohli, praví Noiroť, jest třeba, aby ti, kdož soudí, že jsou výše než obecný lid, spokojili se věřiti svým smyslům, smyslu vniternému a rozumu, jako věří obecný lid. Nepřichází k takovým omylům, kdo vynakládá na věc méně ducha. Jest zapotřebí často mnoho intelligence, abychom ztratili rozum. Tu však se naskýtají strašlivé účinky: stálým zapuzováním rozumu na konec budeme úplně zbaveni obcování s ním, že už nám nebude moci přinést žádnou pomoc. Šílenství není než roztržka mezi intelligencí a rozumem. A, jak se samo sebou rozumí, člověk zůstává přirozeně na straně osobních schopností.¹⁾

Vidíme blázny, kteří *vnímají, dedukují, činí abstrakce, generalisují, vzpomínají si*, nebo mají ob-

1) Tato roztržka může nastati stejně únavou nebo nemocí mozku.

raznost; ne však blázny, kteří by měli rozum. Rozlišení jest jasné, a tentokrát samou přírodou učiněné, a přírodu v těchto místech rád už nejeden duchaplný filosof nechá na pokoji, aby sám rozum neztratil. V tom právě byla nejprohnanější taktika XVIII. století, když říkalo, že jen ono má rozum, když ho cpalo všude do popředí proti Víře, zatím co užívalo jen intelligence, ducha člověkovu, tedy právě toho, co jest méně jisté. A při našem trošku filosofie bude nejkrušnější prací vykořeniti tento blud XVIII. století, vpraviti znova do hlav, že rozum není intelligence, a hbitě uchýliti se k prvnímu, abychom ušli pohromám, jimiž nás zaplavuje druhá. Poblouzení velikého dosahu! Sofismem tím zahynulo staré Řecko, zahynulo Byzantsko, vneslo schisma do lůna křesťanských království. Nuže, sofisma to není než nejskvělejším úkonem intelligence, která se odlučuje od rozumu.

Než vraťme se opět k svému předmětu. Chápeme, že jest bez počtu aplikací všech *Idejí racionelních* na Boha, na člověka a na vesmír; život pokolení lidského a všech geniů nestačil až podnes, aby je všechny vyvodil. Bludy, jež možno postavit na jejich místo, jsou tedy též nespočetny. Vně vědeckého řádu jsou tyto aplikace na mravy lidské sice prostší, ale též velmi značné. Zatím necháme stranou onu převládající Ideu o Bohu, již převaha rozumu rozpíná do šíra jako Nebesa nad hlavou člověka, i ono ustavičné vidění jeho maličkosli jakož i velikosti zákonů, které ho spravují, věci tak výborné k vytýčení dráhy jeho života ve vyšších oblastech, kterou má proběhnouti. Všimněme si aspoň jednoho nebo dvou důsledků sem se hodících: kdyby vládl rozum, viděli bychom na příklad, jak lidé jsou proniknuti úctou k tradicím minulosti, k tomu, co jest všeobecného, tudíž nezbytného, absolutního. Veliké city a moudrost předcházely by ducha; a všechny ony puštošivé ideje o nestálosti pravdy, o nejistotě náboženství, o nicotnosti věčného mravního zákona by zmizely.

Chápali bychom především, že pro člověka zákon, mravnost, náboženství jsou nezbytné, absolutní, neomylné, že spravují vztahy nezbytné, absolutní, neomylné, jež musejí býti mezi Bohem a člověkem, pak mezi člověkem a jemu podobnými z důvodů absolutních úběžníků. Pak teprve by se šlo k cíli. Konečně, kdyby rozum a jeho ideje ovládaly inteligenci, proud falešných idejí politických a ekonomických, jenž teče šedesát let (tehdy, v padesátých letech 19. století), strhoval by u nás jen hlavy bláznivé. Byly by jako kdysi kacířstva a strany, ale nehnal by se celý národ horempádem do bludu. Viděli bychom systémy, neviděli bychom, jak názory celého století propadají se v směšno. Duchové, stojící nad tlachy popletených intelektuálů, chápali by především, že nic nemůže převládnouti nad věčnými zákony, jež chtějí, aby rozvoj naší duše pro Boha byl podmínkou a účelem věcí. Jsouce nad všedními ideami, a nad vědou často klamnou, vždy neúplnou, lidé by byli nejprve chráněni před bludem, a pak spojeni ve světlo obecného zdravého smyslu, který za našich dnů ztrácejí. Býti

poslušen idejí přímého rozumu, dříve než se svěříme ideím nabytým a relativním, to ve všech věcech jmenujeme zdravým smyslem. Kéž by se ho chopily všechny učené hlavy dříve, než se chce, aby ho měl dav. Převaha rozumu jest zcela v člověku, zcela v lůně té které Společnosti. Co se věří, jest vždy v poměru k rozumu.

Nuže rozum, tak jsme řekli, jest ve vědomí představitelem Boha. Neboť jest vně vědomí vnějším zjevením: ten přísluší jednotlivé osobě, toto člověčenstvu. Právě tak jako jazyk, právě tak jako každá schopnost člověkova, rozum musí býti cvičen a sám sobě zjevován vnějším vychováním. Tato výchova mu přichází z Víry. Do jakého stavu upadne rozum, zmizí-li Víra u člověka? a co zbude Víře, bude-li rozum stále dušen intelligencí?

Na neštěstí jest to u nás dvoji, a žádám, aby tomu věnovalo naše století veškeru pozornost. Jednak rozum jest oslabován scvrkáním se víry; jednak zase jest ucpáván duchem, který se vetře na jeho místo. Nikdy se tolik nerozumovalo, nikdy se nerodilo tolik

ideí, a nikdy nebylo méně živoucích principů. Právě proto světlo, jež Bůh nám posílá rozumem, ocitá se na zcestí procházejíc inteligencí, totiž naším já, nebo duchem člověkovým, že jest povinen jej napravovati a znovu osvěcovati Věrou!¹⁾ Nezpronevěřuje se člověku rozum, ale člověk se zpronevěřuje rozumu, jen on se stává zpozdilým, nesmyslným. Bude poznávati dlouho toto světlo, jež vášní se kolísá v jeho duchu, nebude-li míti uvnitř neporušitelného svědka, aby je znovu našel, aby ho hájil a mu řekl: Tys rozum! Pokaždé, kdy rozum jest držen stranou od tohoto zevnějšího zjevení, udušen podružnými a částečnými příčinami, jež nahromadují vněmy intellektuální, utlučen dvojím kladivem pýchy a vášní, zmizí v moudloslužbě, a člověk, nabýváje jména otroka, rozmnoží stáda. Tato otázka jest zcela otevřena, zcela zřejma při tom rozlišení, jež bylo učiněno výše. Jinými slovy: proč člověk, který má rozum, potřebuje neomylnosti? Poněvadž Bůh nemůže se klamati;

1) Nejen že Vira vrací rozumu pravdy, jež postrádal, ona mu přináší ještě i ty, jež jsou jeho mezi, jako třebaš všechno, co nám vně skýtá tradice, již nemůže se dohadnouti.

protože ideje dobra, pravdy a krásy, jež nám posílá světlem racionelním, jsou vskutku idejemi dobra, pravdy a krásy; poněvadž všechny uchovávají v rozumu svou povahu původní, protože zůstávají neosobnými, totiž božskými, tyto ideje jsou tedy neomylny. Bylo by to snadno dokázati ze zkušenosti, stačilo by jen pozorovati, zda důsledky přímo vyvozené z axiomat téhož rozumu jsou neomylně shodny s fakty. Když řeším s rozumem úlohy lineární, věty o trojúhelnících a kruzích, jsem jist, správně-li jsem usuzoval, že naleznu věci takovými v přírodě. Ba lépe, nejsou-li tam, vím, že by takto tam měly býti, a že není možno, aby tomu bylo jinak! Viděli jsme to, nemůžeme toho již zapomenouti, lidský rozum má časnou účast na rozumu božském. Jest-li tedy rozum neomylný, není-li možno, aby byl jinaký, ač-li chce býti rozumem, kterak se stává, že nic není omylnějšího než člověk? Kterak rozum, jenž jest tím nejjistějším, může se státi v člověku, jež má osvěcovati, tím nejnejistějším? Jestliť tomu tak proto, že rozum, aby přišel až k nám a aby osvěcoval

věci tohoto světa, potřebuje nástroje, jenž převádí tyto nekonečné koncepce na míru konečnou, aby proběhl jedním slovem chodbou intelligence a vyzoval myšlenky. A právě tu jest vydán na pospas obraznosti, vášním a smyslům, jimiž shromažďuje vnější vjemy! Jestli světlo racionální, probíhající intelligencí, může ztratiti v myšlence svou neosobnost, svou neomylnost, jest třeba vystoupiti hledat je v rozumu. Ano, ale jest třeba znovu projíti intelligencí; i když by bylo jen formulovati pojem racionální, naskytne se myšlenka, a my upadneme zase do téže nevýhody. Bylo by snad ještě něco jiného než intelligence, jiný ústroj, jímž by nám promlouval rozum a tlumočil nám jím věrně soudy? Zajisté, tu bude rozum vykládán rozumem. „Nezbývá již, praví p. Cousin, než utéci se k rozumu, jenž není ještě v lidstvu *padlý*, k rozumu neomylnému, k rozumu věčnému. Naprosto nevím, co chtěl říci hluboký psycholog, ale jistojistě tímto rozumem, ne ještě *padlým* v lidstvu a jenž není v jeho moci (a jest třeba, aby byl na tomto světě!); tímto rozumem neomyln-

ným, věčným, jest Víra, anebo nerozumím již francouzskému jazyku. Právě ve Víře rozum, zbavený svěráků osobnosti, jest postaven nad lidskou inteligenci a znovu nalézá čistotu svého původu, ve Víře jedním slovem rozum zůstává rozumem. Víra jest útulkem ryzího rozumu, sídlem neomylnosti, svalyní, v níž člověk, vysazený tady dole omylu, slyší z úst Božích pravý hlas Boha. Neboť znova se objevuje otázka: přijmeme-li s plnou jistotou rozum, není pak třeba v téže chvíli neomylných úst, jež by pronášela neomylné nálezy? Nuže, víme, kde jest Sídlo Víry a orgán Víry

Jak patrně, jsme rozumu zavázáni za ideu Zákona; přede vším za ideu absolutní pravdy a absolutní spravedlnosti, nezávislé od lidí a času; přede vším ještě za ideu jednoho Boha, absolutního zřídla, *substratum*, samu podstatu tohoto absolutního zákona, této absolutní pravdy a této absolutní spravedlnosti. Rozum jest v našem nitru jako nějaká ži-

voucí theologie, sluch, k němuž se obrací, aby byla slyšena a zároveň aby ho chránila, theologie zjevená. Kde budou sídliti od nynějška tyto Ideje, na nichž spočívá Společnost, ztratí-li se rozum? Jen trochu pozornosti, a snadno každý uvidí, že právě tyto ideje se v nás oslabily, tyto ideje, o nichž pochybujeme, a jichž se teď nedostává Společnosti. Co se zřídí politicky, nevstoupíme-li do škol, abychom tam zřídili člověka? Rozmnoží se bodáky, aby se nahradil rozum; až však opustí ty, kdož mluví bodáky, Společnost zmizí.

S rozumem padá idea Zákona. Když vnitřně ztrácíme se zřetele původ a povahu Zákona, totiž též jeho božskost a jeho neosobnost, už se v něj nevěří - leda jen jako v dílo člověckovo. Ztrácí svůj nárok na poslušnost. Kde už není rozumu, rodí se demokracie. Právě tak jest tomu s idejí Společnosti, s idejí Spravedlnosti a Svrchovanosti. Není už nic absolutního. Člověk věří, že jest sám všeho původcem, a všechno pak mu padá z rukou.

S rozumem padá idea Pravdy. Když se pustily se

zřetele původ a povaha Pravdy, totiž jak její božskost, tak její neosobnost, uvěří se, že jest dcerou lidského ducha a lidského zplození. Ztrácí svůj nárok na jistotu. S vědou rodí se skepticismus: Není-li absolutna, není jistoty, není již, čemu věřit. Když člověk uvěří, že sám jest zdrojem světla, popře brzy světlo, a veškerá pravda vypadne z jeho ducha.

S rozumem padá důsledně Víra. Když člověk necítí již vnitřního svědectví Boha; když ztrácí se zřetele toto světlo, které jest v něm, jímž však on není, které ho předchází, které ho učí a spravuje jako nějaké vnitřní zjevení, kterak dospěje k tomu, aby věřil ve zjevení zevnější, které je chce doplnit a zabezpečovat? Jest třeba, aby duch přijímal s hůry světlo, by se mohl otevřít Víře. Jakmile člověk schlípí, aby poslouchal smysly, zmizí v pýše a pověrách.

Konečně s rozumem odchází i veřejné Svědomí, jež se skládá ze všech prvků, principů, věcí cti a důstojnosti, z citů spravedlnosti a veřejné mravnosti, z obyčejů všeobecné uctivosti a mravopovědnosti, jež vyšly pohnutím prací věků ze svědomí soukro-

mého. Tento poklad, jehož neznal Starověk, vlitý kapka za kapkou křesťanstvím, tvoří kapitál moderní Civilisace. Bylo třeba zázračného množství svědomí neosobních, řízených k témuž cíli, by se vyvodila tato moc nad vládami, silnější než národové, již jmenujeme veřejným Svědomím. Byvši jednou ustaveno, upoutává na jejich místo pouty cti zástupy svědomí soukromých. Ne snad, že by dopomáhalo k zásluze světců, kteří čerpají v Bohu pohnutku k svým skutkům a jejich dokonalost; ale veškerou svou silou povznáší nad úroveň Společnosti davy, které čerpají měřítko svého chování v zevnějším mínění. Jest tu jako meč, vytasený před každým svědomím, jež by bylo pokoušeno utéci hlasu vnitřnímu. Ustavičným opakováním těchže úsudků vtiskuje se konečně do srdcí, jimž se nedostalo vychování. Neřest, která se vyhnula svědomí soukromému, zmlká a shýbá se pod dechem svědomí veřejného. Jím každý zločin soukromý jest sveden do svého kruhu, a zlo nemůže rozšířiti svůj požár na vášně, pohotové k vzplanutí. Ten a ten dopustí se zla osobního, tu a tam bude na dob-

ro útočeno; nestrpí však, aby zlo bylo nazváno dobrem, a aby se stávalo do řady bohů. Toto veřejné svědomí, strážkyně jazyka a jazykem strážkyně věčných pravd, jimž jazyk jest zbrojí uprostřed věků, udržuje neřesti její jméno a ctnosti její šlechtický titul. „Veřejné svědomí, praví Balmès, zabrání v nynějších dobách lidskému šílenství, aby nezbožštilo vášně, aby je nevstavilo na oltáře, když před tím byly uctívány srdcem. Nespravedlnosti částečné, bludy ve školách, špatné příklady u lidí; ale nikdy první povýšené na vládu, druhé na instituce, a poslední na dobré mravy. Díky jemu, dvoji svědomí; ale jedno hrdější a hbitější, které ovládá celou společnost, a jehož ústa přinášejí bázlivému sluchu zlého strašný hlas lidského pokolení. Nechť blud se rozmnoží, nechť zlo se pozdvihne jako bouře, veřejné svědomí pozdvihne tím výše veliký svůj hlas. Jako světlo bude pronikat jejich temnoty až do chvíle, kdy rozum uhasnuv v každém jednotlivci, sám zmizí, jako když by se zavřely všechny oči, zmizí jasnost dne . . . Svědomí veřejné, podobajíc se, jak jsem řekl, kapitálu, jež

národ staví proti cizímu vpádu, veřejné Svědomí jest posledním kapitálem, jež společnost staví proti barbarství. Když zmizí, upadneme do starověku. A poněvadž jeho pád strhne jistotně s sebou moc, ocitneme se v barbarství.

Tomuhle nemůžete odpíráti, vidíte ideje, jichž se vám nedostává; zničili jste orgán věření. Takto zbavení všech těchto prvků, které vychovaly člověku Civilisaci, absolutní ideje Zákona, Spravedlnosti, Svrchovanosti a absolutní ideje Pravdy, kterak ho od nynějška ovládnete? Kterak vejíti do jeho ducha, a čeho se tam zachytiti, když tam není než prázdno? Kterak tam zapnouti vedení a směr pro vůli, když se vytratily z něho principy?¹ Jak v tomto stavu vladařové Evropy budou moci udržeti moderní společnost? A nechť se měří rozlohy, na něž již demokracie zanesla své pustošení...

1) Nevidí se, že po dvě století duchové zamítají víc a více náboženství? že nevníká již než k těm, u nichž zůstala otevřena jaksi brána dobré vůle? Což nestalo se takto postupně všem povýšeným idejím? Nebo jsme již tak hluboko v tomto zlu, že ho již nemůžeme viděti?

Když nebudeme užívatí rozumu, zhasne jako každá vloha necvičená. A když v jeho nepřítomnosti budeme předváděti duši ustavičně klamnou skutečnost, duch lidský zhyne. Rozum jest zapíat v Bohu, a intelligence v rozumu; to znamená, že když obě tyto schopnosti jsou ve svém směru, člověk přijímá světlo.

Tato schopnost, ze všech schopností nejútlejší a nejchoulostivější, protože se ráda proti ní staví celá příroda, pomlčíme-li už o našich vášních; tato schopnost, která zůstává otupena u národů, omezených na sensace jako u dětí, která nežije v nás, leda když o ni co nejvíce pečujeme a když se s ní neodrodíme zachovatelské tradici, nemá zajisté zapotřebí, aby byla oslabena! Vychování, jež napřed dopustí, aby byl rozum uspán v klině bajky, které ho svádí potom od vyššího směru, shýbajíc jej bez ustání vědami k přírodě a k vlastnímu já, působí zhoubně na lidský rod a snižuje ho. Jest to gymnastika, která skřivuje páteř, aby ji prodloužila. Rozum, nesený ctnostmi a úsilím naší duše, nelze tak snadno uchovatí, velmi zdlouha se rodí, než abychom jej dusili hned od kolébky.

Tolik příčin se již sbíhá v tu dobu k naší zkáze! S Realitou metafysickou zmizí morálka a myšlénka; a s morálkou politika a veškerá společnost, čerpající zákony z pravdy.

Mnoho již lidí si všimlo jedné věci, té totiž, že není možno rozumně mluvit s dobou, která potratila principy. Neboť pozbytím principů pozbývá se rozumu. Rozum jest pevnou půdou, v níž principy jedině mohou zapustiti kořeny. Co nepochází z větší hloubky než intelligence, poletuje ve větru hádek a mínění věku, a neponechává žádné pevnosti člověku. Zmizeli charakterové; není již opěrného bodu pro instituce, není již cti, do níž by se kotva zapustila. Nejkrásnější intelligence doby odletěly jako časy ke všem chimérám. Člověk jest jako vyvrácený z kořenů. Tento směr, jenž vypudil náboženství z našich duší, nechává je naprosto bez základu v politice a v morálce. V tomto stavu všechno půjde k převratu, dokud myšlénka lidská, dokud poslední deska, na níž se Evropa zachránila, dokud Křesťanství nedobude rozumu moci, která, to se teď dobře pocituje, se vytrácí zároveň s ním.

Skepticismus a pantheismus vyplývají z oslabení rozumu; tato schopnost nemá již síly věřit v objektivní, ontologickou hodnotu Idejí, které jej ustavují, jedním slovem sílu věřit v Absolutno. Troufáte si vpraviti náboženství do hlav dřevěných? Pantheismus pučí na všech stranách, přece však jest třeba věděti, odkud to! Vskutku, z tohoto stavu rozumu nabytého v mládí, Němci, aniž viděli v tom jakousi chorobnost, zcela prostě odvodili svůj soustavně spořádaný idealismus. Po velmi správné kritice empirismu smyslili takovouto kritiku ryzího Rozumu; — „člověk nemůže vyjít ze své duše; kdo dokáže ontologickou hodnotu této veliké schopnosti?“ — Tento pantheismus jim v této chvíli rozvrací jejich vědy, jejich ideje morální a politické, a přetvořil jejich filosofii, řečenou *transcendentní*, v jakési šílenství, jež překonává vskutku všechnu východní a pohanskou obraznost. Vystoupiv jaksi na pyramidu našich vědomostí, moderní duch vrhal do prázdna stíny jinak gigantické než v minulosti. V tom berou původ neuvěřitelné ideje, osudné duchům, rozšířené dnes ve vzduchu, aniž

možno je sěmknouti v nějakou formuli, a jejichž kořenů jsme dosti v sobě nezpozorovali. Protože nekonečný prostor byl zanechán prázdným, neboť rozum nebyl způsobilý, aby dokázal hodnotu objektivní, tu, hle, se vzchopí člověk a vytvoří Boha před vašima očima:

Poněvadž duše nevnímá než zjevy, protože nemůže nikdy proniknouti až k podstatě; protože ostatně přechod od konečna k nekonečnu, od subjektivního k objektivnímu jest nemožný, protože duše nepovznáší se než sama sebou, protože všechny její kony jsou subjektivní, tedy jen subjektivní jest jisté, toť jediná skutečnost, jediné východisko každé filosofie. Co považujeme za objektivní, za Realitu, není než zjevem mého já, stínem, jež vybavujeme ze sebe a stavíme si na oči, jako obraz snů, takže vidění v nás nepůsobí žádný předmět zevnější. Substance, věčná substance, místo aby měla svůj pramen v absolutnu, vychází z relativna; vystupuje postupně principy v ní uzavřenými a od přeměny k přeměně přichází až k člověku. V něm myšlenkou ujímá se držení sama se-

be. Myšlénka sama sebe mající, čili uvažování, slove rozumem. Myšlénka, rozum, toť substance sama sebe si uvědomující a nalézající svou jednotu; jedním slovem — Bůh. Okolní zjevy, celý vesmír, nejsou než plodem duše promítající vně sebe, aby se poznala a aby se do neurčita rozvinula, plody své činnosti. A tak, poněvadž duše nemůže nikterak proniknouti k podstatě, a protože vnitřným uvědoměním naopak cítí se pozitivně bytostí, substancí, tedy jest substancí, jest bytostí; substance se neuskutečňuje a nedokonává než v ní, Bůh netvoří člověka, člověk tvoří Boha.

Odtud proslulá Identita subjektu a objektu, vrcholný objev Schellingův, a jeho algebraické vzorce, vyložené brzy Hegelem, stanovící bez rozčlenění Rovnici člověka a Boha!

Vystoupí tři mužové rozsáhlé intelligence, učiní tři umělé obraty, a myšlénka jest stanovena. Jedna, dvě, tři, a vše hotovo! Opravdu, mají to snadné v Německu. Fichte, znající návěští Kantova, pravil: Naše já se stanoví, když si proti sobě postaví ne-já; ale

z tohoto protikladu vyplývá, že toliko naše já jest, neboť to, co jmenuje ne-já, neskládá se leda z úkonů, z rozvoje našeho já vně sebe ; o čem myslil, že jest mimo něho, příroda, to jest jen v něm; jsou to jeho vlastní pocity, a jeho realisované abstrakce. Nuže, protože toto já, dodal Schelling, jest jakási substance, musí obsahovati vše, co činí bytost bytostí, nemůže býti než samo absolutno. Neboť každá substance jest to, co bytuje samo sebou, co má všechny podmínky bytí; nuže, jen Nekonečno bytuje samo sebou, jen ono má všechny podmínky bytí. Tudíž, dodal Hegel, Bůh jsa nekonečnou Intelligencí, nekonečnou substancí, a nemoha jako takový míti vědomí a držení sama sebe v osobnosti konečné, jež by byla jeho osobností, jelikož každá osobnost předpokládá odloučení, rozlišení od toho, čím není, tudíž omezení, Bůh se tedy realisuje a má držení a vědomí sama sebe jen v nekonečné rozmanitosti zjevů a osob, totiž ve vesmíru a v Lidstvu. Věda, historie, toť vlastně konání Boha. Odtud rovnice myšlenky a skutečnosti, ideje a nekonečna,

„A rcete, čím byl onen zpupný rozum,
když se klaněl svým drobtům ! . . .“

Skepticismus udělal prázdno v prostoru, vyhnal substanci; pantheismus tam zavádí člověka a staví ho na místo Boha. Pýcha jest v začátku bludu, jako v začátku zla.

O celé epoše soudíme podle její filosofie ; vizte tedy, jakou to filosofii zplodila naše doba ! Sledující pečlivě úvahy, jež předcházejí, nabudeme krásné zkušenosti o pohybech, v něž se snadno spustí intelligence vně rozumu. Uchytivši nějaký úštěpek axiomatu, a zavřevši oči, utíká s ním sama, chtějíc mermomocí dedukovati, pohledem stále hroužíc se v sebe. Těmto systémům, které nám představují velmi rozsáhlé zplodiny moderní intelligence, chybí právě genius, totiž rozum.

Kdybychom se vrátili zase k této schopnosti, kdybychom upřeli vážně zrak na pojem Nekonečna, uviděli bychom, jak pantheismus taje jako led na slunci. Mnozí Němci nevědí ještě, co o tom mysliti; ale těší je velice, že všechno to zplodili, a evropská mládež

velmi vážně se tím obírá.¹⁾ Přirovnejte naše metafysiky od půldruhého století k vznešenému rodu Descartesů, Pascalů, Leibnitzů, Bossuetů, a velké řadě Theologů středověku; nebo, nechme zatím genia stranou, přirovnejte toliko Školy! A co se týká vysoké diplomacie, politiky, zákonodárství, jest tomu na neštěstí právě tak. Důstojnost člověkova mizí s rozumem. V tomto věku proroci odřekli se mluvití, básníci křičí s davem, státníci změnili princip; a muži národa stávají se bezecnými, a přece čest jestif poslední tvrzí národů.

Německá řeč filosofická arci jest těžká Francouzům, skoro nepřemožitelná. U nás pantheismus se zrodil skoro zároveň a samovolně, ač s filosofickým geniem velmi nízkým. Ovládal již všechna odvětví vědy a literatury, než se usadil na vrcholu. Jeho ubozí zakladatelé nevznegli se na křídlech myšlenky lidské, ani nechodili oklikami. Zařídili se zce-

1) Zase třeba upozorniti, že jest to psáno před osmdesáti lety. Dnes mládež už na takové věci nemá kdy. Tehdy ještě Sport tolik nezuřil a mládí trvalo mnohem déle. Teď se setkáváte se 17ti letými, 20ti letými, a většínou samé staré křápy, samá nuda, samí mrzáci.

la prostě ve své pýše, a vycházejíce ze svého já, říkali — a k tomu jim stačilo několik slov ze Zárýnska, jež pochytili z p. Cousina, — že vše, co vidíme, co vnímáme, co myslíme, jest z našeho já; že toto já, omezené osobností, vystupovalo Humanitou do stavu Boha; že naše posloupné rody nejsou než týž člověk stále a stále se objevující, aby se zdokonaloval; že konečně v tomto stěhování se duši ztrácí se, chcete-li, individualita a vzpomínka, ale za to přibývá paměti a Identity, jež jest Rovností!! A ostatně, vždyť vidíme ty kompensace k uspokojení našeho já: celá příroda a Společnost; Bůh, duch zla; anarchie, vláda; vlastnictví, krádež! Když Francouzové ztratí zdravý obecný smysl, nejsou prosti, jsou hloupi. Jestli naši filosofové neuměli postupovati klamavými cestami ontologie, aby nám vynesli z hlubin bytí principy pantheismu, uměli dobře vypátrati jeho důsledky morální, totiž: že všechny naše vášně jsou oprávněny, vždyť jsou to božská hnutí; že všechny naše slabosti pocházejí od Boha, naše bědy a naše zločiny ze Společnosti; konečně dů-

sledky sociální, totiž: socialismus, totiž rovnost čili absolutní pýcha našeho já, a pohlcení všech individualit v jediné, totiž ve státě, jenž, jak jest řečeno, vládne bez vlády A dav, aby křičel *Amen* k této latině! Náš pantheismus ve vyšších vrstvách překládá se v davu v anarchii; jest to táž nemoc na obou našich křídlech. Oslabený rozum v tomto zuření ducha nebude již míti, čím by nás vytrhnul z chřtánu revoluce, jež hrozí moderní civilizaci; aspoň pro tu chvíli připravuje nevyhnutelný despotismus. S rozumem potratí se věření; s věřením principy; s principy lidé. Nic již neupevňuje státy.

Odkud pochází taková nakažlivost pantheismu? Z převahy já nad rozumem. Do jaké hloubky jest vymazán pojem příčinnosti a pojem nekonečna, když se Absolutno vysvětluje návěštím relativním!

Všude již v našich mravech derou se na povrch účinky idejí, jež panují na výšinách myšlenky. Tato pýcha, dnes všeobecná u jednotlivců, jest hrozným

příznakem. Nebylo by možno jednotlivě naň útočit leda výchováním. Jen výchováním možno znova ustaviti řád. Pýcha rodí se psychologicky, když v nás slábne rozum, totiž božská stránka; a když nabývá vrchu intelligence, totiž lidská stránka. Když Bůh klesá, člověk stoupá. Člověk, jenž nevzrůstá než povznášeje se v rozjímání Boha, poznává čím dál tím více svou nicotu před nezměrnou velikostí. Kdo cítí kolem své duše pohybovati se ve světle, jež ji proniká, celou sféru světa božského, sklání se a koří se blahou pokorou; kdo nevidí již než přírodu, shledává se ihned největším hovadem světa. Domníváme se, že víme vše, dokud nevíme, co vše nám zbývá ještě věděti. Pokora má svá konání, má též své vnitřní podmínky. Starověké pojetí staví člověka na vrchol řádu přirozeného s moudrostí tak svrchovanou, tak přehojnou, že pojetí Řádu nadpřirozeného činí zbytečným. Tento názor starověký, který jest již naším všeobecným sklonem, zapouští příliš silné kořeny, když naše mladá léta jsou živena jen a jen spisovateli pohanskými; upevňuje a konsoliduje pýchu

prvopočáteční. Nuže, tato pýcha jest přímo naší přirozeností; zabere-li celé místo, Křesťanství marně se bude namáhati, aby ji překonalo. Dnes i lidé, jež pýcha nezasáhla přímo, jsou stíženi jaksi jejím vlivem, a nesou její břemeno až do dobrých cest. Svět jest vydlážděn těmito zpyšnělými svědomími, která již nepřipouštějí učitelů, jimiž už nikdo ani o krok nepohne k dokonalosti, k pokoře. Vespolečná skromnost v obcování, vzájemná uctivost a ústupnost, jež udržovaly dobrou společnost, zrácejí se čím dál tím více. Všechna prostota jest utlučena, nikdo si jí neváží. Osobní domýšlivost rozbíjí všechno kladivem, a náš vniterný rozklad postupuje tak rychle jako zevní. Mravy křesťanské viditelně upadají; s nimi zmizíme i my. Bděme hned v počátcích nad člověkem, chceme-li se dočkati jeho vnitřního zrození. Všechno usnadňuje naše já, všechno spolupůsobí, aby byl ochuzen a potlačen živel neosobní a božský. A právě tomu bylo by třeba pomáhati, aby se neprotrhly hráze všeobecné pýchy. Právě jsem tedy, že lidé skromní jsou vždy lidmi velkého rozumu, a pyšní ti, kdož jsou

zpozdilého rozumu ; až se u nich rozum úplně potopí v soukromé jejich intelligenci, až pozbudou úplně rozumu, nastane šílenství.

Genius sám jest toliko velkým rozvinutím rozumu. Intelligence sama o sobě nezmůže se nikdy na genia, ba ani ne na zdravý smysl. Naopak, bude ploditi systémy ze svých vlastních vněmů. Genius honosí se prostosrdečností dítky ; poslouchá vše jako ono, jako rozum vnitřní ; vypravuje se o činech a výrocích prostoty lidí geniálních, a o vtipech duchaplných lidí salonů. Blud u lidí udržuje jen intelligence... A přece intelligence jest jen k tomu, aby užívala rozumu, a ne aby se stavěla na jeho místo ; jest třeba ji vzdělávati za tím účelem. Lidé rozumní budou se přidržovati vždy takového výchovného plánu, v němž, v opak popudu daného před šedesáti lety, rozvoj intelligence bude podrobován rozvoji rozumu. Povíme dále, v čem to prostě záleží. Když už by se mělo padnouti do nějaké jiné krajnosti, vždy bude lépe rozmnožovati lidi zdravého smyslu než blázny. Tyto základní poznatky psychologické osvětlují dostatečně otázku

vyučování lidu, když pod těmito slovy chce se zničit
ona tak prozřetelnostní rovnováha, která jest mezi
jeho inteligencí a jeho rozumem v tom, co se nazývá
dobrým zdravým smyslem. Kdyby se nám lid podobal,
byli bychom bez pomoci ztraceni. Jsme však my
tak rozdílni od davu, že bychom museli, abychom
se povznesli na duchu, dělati ze sebe blázny?

Nehodí se nám sem teď, bychom zodpovídali o-
statní otázky a procházejíce celým kruhem ukazovali
na příklad na vědách, na Zákonodárství, na Vládách,
na ekonomii, na uměnách a idejích Evropy účinky
tohoto oslabení rozumu. Stačí, že jsem jmenoval
Panteismus jakožto zkrácené vyjádření stavu my-
šlenky, a Demokracii jakožto závěrek stavu fakt...
Takový jest náčrtek, možno přistoupiti k stínování
obrazu. Zlo jest vyloženo, vraťme se k jeho zřídlu.

Již jsem naznačil, kterak pohanství svou pouhou
přítomností vypuzuje rozum: stírá totiž metafysickou
Realitu, nahrazujíc ji množstvím příčin konečných, a
zanáší pochybovačnost do člověka na místo pojmů
absolutna a Nekonečna. Vraťme se k této otázce o pů-

sobení pohanských autorů na naši duši; vizme, co jiní o ní myslili, dříve než se budeme zabývatí zcela podobným účinkem věd na našeho ducha.

II

Utváření člověkovu jest v podstatě theologické. Církevní Otcové založili moderní svědomí. Církev rozdělila a přivlastnila jeho plody všem duším podle jejich míry, a vyvodila ono skupení národů, či lépe řečeno, tu velikou rodinu, kterou nazýváme Evropou. Nejzvláštnějším a zároveň nejobecnějším bludem jest to, když se uvažuje a činí se závěrky ve filosofii, v politice nebo v historii, a při tom vychází se od člověka takového, jakým jest dnes. Zapomíná se na propast, která odlučuje člověka moderního od člověka, utvořeného civilisací starověkou, a tohoto od člověka, upadlého do stavu divokého. Zbývá nám dosti obecných představ, dosti povrchních idejí v politice a v historii, abychom neviděli, že člověk, o němž uvažujeme, jest tak jistě vytvořen na plánci jako hruš-

ka našich zahrad. Nad to, a jsme povinni to říci, všemu, co se vztahuje k pedagogii, všemu tomu jest nejméně vážně učeno za našich dnů. Věří se všeobecně u člověka v jistý fond, který nikdy nechybí, jakoby všechna lidská přirozenost byla dána předem, a jakoby úplně stačilo, když se již vtiskl srdci jistý lehký směr, posypati povrch květy rhetoriky. A také, co lidé věnuje se tomuto oboru a s jakou lehkomyšlností se mu oddávají! Zdá se, že všechny naše filosofické a literární myšlenky, když už nevíme, co s nimi, uplatní se na tomto poli: jdou vyučovat mládež.

Století XVIII. myslelo, že má filosofy, a zatím mělo jen literály; domníváme se o sobě, že jsme státníky, a zatím jsme jen umělci. Starověk se scvrkl, a my jdeme z něho čerpat mizu! Upadl v prach, jakmile se objevilo světlo, a chceme, aby osvěcoval srdce! Zmizel před vírou, a naše záliba schyluje se raději k němu než k víře! — Co tedy činiti? — studovati ho, místo abychom se mu podívovali.

Staří před Kristem jsou nebezpeční, jakmile Křesťanství neuchovává již nad nimi naprostou převahu;

nebezpečni oním nedostatkem metafysiky, nebo racionálních návěští, jež otvírají bránu Naturalismu; nebezpečni, protože jsou zcela mrtvi na výšinách rozumu. Kdyby se byl mohl rozum rozvinouti před Vírou, Víra by byla zbytečná. Bylo by to důkazem, že nebylo pádu u člověka. Jako jiné dary duše, i rozum, znetvořený modloslužbou, zmizel pod vášněmi. Roztomilá myšlenka! pod tímto závojem, jež jmenujeme půvabně závojem bajky, dítě ho má zase najíti. Proč nositi kolébku této mladé intelligence na místo, odkudž, jak víme, bylo světlo vypuzeno? Tam během dlouhého vyučování každá věta, každá myšlenka, každý cit, který vystupuje vždy s půvabem, jsou v řádu modloslužebného pojetí, totiž jen k tomu, aby vyčalounovaly obraznost a nahradily rozum. Tato schopnost, před níž se staví příroda, není již skrytě obráběna a cvičena zjevy, jež žádají si v nás své vysvětlující myšlenky; obzor jest před ní ihned uzavřen, již jí nezbývá, než aby zavřela oči. Jest zapotřebí, aby všecken život duše se vracel na břeh smyslů, aby nacházel světlo. Takový účinek těchto

spisů co do základu i co do formy. Nemohu citovat, bylo by třeba citovat devět svazků na deset, jež by obsahovaly klasické texty, vkládané do rukou mládeže¹⁾!

Užitek, jež lze míti z těchto autorů, ponechají-li se na svém místě a podávají-li se z nich přiměřeně, jestiž takovýto. Staří měli jistým způsobem zdravý smysl zevnější, vnášející prostotu do věcí obyčejných, ve věcech vyššího řádu jim však úplně chyběl. Neměli totiž rozumu, za nějž vděčíme skoro úplně křesťanství. Tato moudrost, vydávající světlo toliko po stránce lidské, vrhla nějaký záblesk, aby pronikla síť přeludů, kterou jejich pohanství omlátávalo duše víc a více? Několik jejich filosofů, kteří ostatně vycházeli z tradičního pramene, a na něž se tehdy jistě dívali jako na mystiky nebo snílky, nemohlo nikdy ani v jediném bodě vyššího řádu olásti obecnou dětinskostí. Jejich morálka, jejich poesie, jejich umění jen přilévají člověku osudného nápoje, člověku již

1) Tacitus a Seneka jsou spisovatelé úctyhodní, ale na nich nezačíná se cvičiti duch dítěte.

beztak se potácejícímu, již beztak klonícímu se k přírodě. Jenomže staří, ohýbající se pod osudovostí, skláněli se před ní obyčejně řízením onoho zdravého smyslu, který jim byl udělen, aby dosáhli uniformity. bez níž žádný spisovatel by se nemohl skvíti ve svém příliš úzkém kruhu. Byla jeho částí universality. Aby se čelilo obecnému nedostatku inteligence, bylo třeba pronikat více a více smysl, obsažený v jazyku, jediné to věci, jež byla všeobecná. Odtud uniformita, úměrnost, jež vyznačují starověké spisovatele. U nás křesťanství o tolik rozšířilo přirozenost duší a rozvilo i nejnepatrnější individuality, i takové, z nichž by starověk nebyl býval učinil leč otroky, že způsobilo u duchů rozmanitost co největší. Tady i ze sebe menší neodvislosti vzejde originalita, a ze sebe menší pýchy výstřednost. Vytvořila se vně jazyka jakási intelektuální atmosféra, duch jest samostatný, cesta otevřena na všechny strany; stává se neseznadnějším uložit mu pokojná pravidla vkusu. Staří nám tedy přinášejí v kadlubu svého jazyka uniformitu citů, úměrnost, cosi smluveného a harmonické-

ho, co je nám krajně užitečno.¹⁾ Takovéto uměrnosti, která by u nás byla vznešená, protože by následovala za osobností, místo aby ji předcházela, nepodařilo by se panovati nad naším vkusem leč poslušností, rovněž nejvznešenější poslušností v přirozenosti našich myslí. Vkus starověku je tedy pro nás pravidlem zcela hotovým a zcela dobrým, a oproti našim smělostem je to nesrovnatelný příklad podřízení se jazyku, jediné to pravdě, kterou měli staří ve své moci. Jest pravda, že tento jazyk, vyšší tradice než náš, poskytoval cennějších výsledků než ty, jichž my můžeme tímto způsobem dosáhnouti, které však přes to nepřestávají míti pro mládež důležitost neocenitelnou. Duch v tomto věku není dosti rozpiatý, charakter není dosti zralý, aby došel onoho souladu duše, oné vnitřní rovnováhy všech prvků, již nazýváme vkusem. Vkus starých zůstane pro mládež za všech okolností cennou praxí, podivuhodnou při-

1) Odtud domněnka, že antický vkus převyšuje všechno; to není pravda, neboť vkus biblický je vznešenější než vkus antický. Řekněme, že vkus antický je více podroben jazyku; neboť myšlení tradiční si podřídilo jeho myšlení.

pravou. Smí se však pro tento zisk, který ostatně mizí, scházeli-li mu křesťanská inspirace, zapomenouti na opilost, do níž může uvrhnouti duše přival jejich literatury? Křesťané rylířské víry ovšem by si přáli, aby bylo možno bez ní se obejít, myslím však, že toto hrdinství by bylo přílišné. Jenomže vkus antický nevtělil se do našeho tak, jak by se snad myslelo. Bere-li se v takové dávce, jak my jsme jej na konec brali, spíše škodí, kde by měl prospívat. Osmnácté století, jemuž se otevřel tento důl, bylo okouzleno, vidouc vycházeti z něho zároveň s naturalismem Mucia Scaevolu, Bruta a Cicerona, a čerpalo odtud podle okolností. Někteří lidé činí dnes z převahy tohoto ryzího vkusu národní otázku. Ano, ale ne v té míře, v jaké toho vyžadují od nás . . .

Znám všechny výhody toho, zavádí-li se antický vkus do moderní obraznosti. Dlužno však naléztí meze těchto výhod, nechceme-li i s národnostního hlediska je draho zaplatiti. Přenášejíce k nám celý řád obraznosti a citů, přenášeli jsme zároveň s ním celý řád mravů, jež, byvše složeny vedle našich mra-

vů, vytvořily takřka dvě různé račy duchů: Ve Francii (nevím, jak je tomu jinde), musíme si teď zvykat na to, že se všude, i v rodinách, setkáváme s dušemi dvou odlišných povah, jež v náboženství, v poesii, v politice, v literatuře, v architektuře, v tisíci jiných věcech, cílí způsobem docela rozdílným. Tento národ, je-li ještě jednotný ve svém území a na svých bojištích, nemá už stejnorodosti vnitřní.¹⁾ Nechť se posoudí, do jaké míry bude to škoditi všemu, co se bude ode dneška u nás tvořiti. Nejsou to jako dva tábory na výšinách ducha, když již anarchie jest v davu idejí? Není snad jedné věci, která, krásná dnes s jednoho hlediska, nebyla by zároveň posuzována s druhého. Vkus není nikde jistý ani zajištěný. Aby bylo všechno podepřeno, jest třeba v zemi, aby bylo

1) Jeden ctihodný stařec mi nedávno napsal: „Ačkoliv se podivuji dobrým a krásným geniům antiky, zdají se mi přece příliš suši; chybí jim křesťanská libeznost a ona láska k lidstvu, již vdechuje a posvěcuje Křesťanství. Myslím také, že by bylo bývalo lépe, aby se byla nepěstovala tato literatura. Bylo by více stejnorodosti v mravech, v řeči, v pracích ducha. La Bruyere a La Fontaine litovali naivních výtvorů před stoletím Ludvíka XIV., původnějších, energičtějších ve své prostotě, než zdokonalený styl po nich. Jest příliš ozdůbkářství a domýšlivosti ve spisech našich krásných duchů. Proto také má tento parádní styl málo účinku v oblastech nižších a čtenáře, žádostivé toho, aby jejich myšlenky byly upevněny, obyčejně unavuje.“

nějaké dokázané, potvrzené, jednolitě veřejné mínění; aby jeho trvání bylo zaručeno jako trvání zlaté mince. Pochybuji, že by Francouzové viděli ode dneška veliké věci, jako hrdinství křižáckých výprav a Johanny d'Arc, jako jejich gothické kathedrály a tragedie Corneillovy. Stačí, aby jedna řada duchů vítězila, aby druhá řada byla pokořena, aniž omyl byl úplný s té neb oné strany. Když v lůně národa nevládne již týž způsob cítění, nevím, kde vlastně jsou prameny národnosti.

Nuže, lék jest dlouhou dobu v našich rukou.

První knihy, čtené člověkem, přinášejí mu principy, ostatní nepodávají než vyučení; toto jest fakt jistý. A lidé dnešní jsou pohané duchem, třeba-li věděti konečně, proč Víra má tak málo moci nad nimi! Rozhodněte tedy: *jest opravdu třeba, aby veledíla starověká byla stále držena před veledíly křesťanskými?* Jest dobře přijati a sebrati zdravý smysl starých a rozpustiti ho v našem zdravém smyslu; ale ne dopřáti mu takové moci nad tímto naším zdravým smyslem, aby jej udusil. Právě proto, že

jest lidštější původem, škodí v tom dosahu, jaký se mu vykazuje, vyššímu smyslu rozumu a Víry. Právě takto rozum, obraznost, vkus, povaha, připravená v nás, všechno dnes spolupůsobí, aby ze všeho vyšel člověk, jakého máme. Aniž který z těchto prvků byl by zcela špatný, jejich soubor plodí teď náš Věk. Neříkejte: Revoluce plodí tyto lidi. Jest tomu právě naopak: ti lidé zplodili Revoluci. Probodněte ji mečem, a najdete ji zase zcela ožilou. Věci, které přicházejí s tou silou, nejdou ani z blízka, ani z mála. Ah! kdo neviděl v tomto ustavičném obdivování se XVIII. století antické moudrosti, ustavičný protest proti nezbytnosti zjevení!

Skepticismus a pantheismus jako vše, co pod jménem protestantismu vyrvalo Víře polovinu jejího panství; jako vše, co utopilo ve mně část moderního rozumu, chtějíc jej povznést; jako vše, co převrátilo národnosti, uvrhnouc dvojího ducha, dvojí Víru do lůna téhož Státu; jako vše, co nás zkazilo v politice,

v ekonomii, v uměních, a co ohrožuje tak bolestně moderní společnost toutéž pohromou jako společnost antickou; skepticismus a pantheismus jsou pravidelným účinkem Renaissance¹⁾, která přirozeným sklonem ducha lidského ustavičně se vynasnažovala po tři století, aby duch pohanský nabyl moci nad duchem křesťanství. Jest tedy třeba stáhnouti tento příval při jeho vstupu do naší civilisace, ale nestrhati, nepřerýznouti při tom žílu, která nás spojuje s minulostí; připouštěti zdravý smysl antický, ale ať nad ním září rozum a zdravý smysl božský! Neboť na to se ustavičně zapomíná ve vyučování na školách. Nuže, není hned tak něco, čemu by podstatně chyběla filosofie, co by bylo v takovém protikladu s pravými racionálními a tradičními základy jako pohanský starověk (neboť právě proto jest takový, že byl přetržením s prvotní tradicí v poznávání pravého Boha), i myslím, s jinými většími

1) Renaissance přispěchala příliš vhod na pomoc Lutherovi. Rozum lidský, vzbouřený, byl příliš hrd, že těži ze všeobecného obdivu, aby ukázal podobnou civilisaci, vně zjevení. Od té doby Voltaire přišel jako král opírající se o historii a pán minulosti.

než já, že první pomocí, prvním lékem nemoci této jest dostatečně zbavití nové generace v době jejich rozvíjení se tak absolutního studia tohoto starověku, jak se mu vyučuje skoro na všech universitách Evropy. A jest třeba tohoto odstavení, ať jsou jakékoliv námitky počestných, v této věci však slepých profesorů, již by i dále deklamovali o důležitosti vkusu. **Vkus závisí od rozumu; jest to soud, vyneseny osobní myšlenkou o krásnu.**¹⁾ Neztratí se vkus, zachová-li se Víra. Fénelon, který se tolik věnoval pěstování literatury pohanské a literatury posvátné, pravil: „Není nezbytno, aby člověk studoval podrobně ve svém mládí řeckou a latinskou literaturu. V prvních stoletích Církve vskutku se bez ní obešli. Jest pravda, že ti, kdož studovali tyto věci, když byli ve světě, vyvodili z nich veliké výhody pro náboženství; ale nedovolovalo se těm, kteří o nich nevěděli, aby

1) Attický vkus na příklad jest příliš rozvinut ve francouzském národě, že právem zakoušíme obavy. Atheny a Řím měly vkus; kde jej vzaly? Nemůžeme ho čerpati z téhož pramene? Vzaly ho v sobě? Bylo by o důvod více; přirozenost lidů ještě trvá, a nemyslím, že od té doby bylo by ji křesťanství zmenšilo. Vkus biblický nebo orientální jest nejvznešenější, a vkus attický nejškáznější. Křesťanská duše je oba spojila. Bossuet a Svätí neměli rovných.

se jim učili, když se byli uvázali v studium svatého písemnictví. Byli přesvědčeni, že Písmo tlačí: vidíte apoštolské konstituce, které napomínají věřící, aby nečtli pohanské spisovatele. Chcete-li historii, morálku, výmluvnost, poesii, najdete to vše v Písmech. Netřeba hledati jinde, čím by mohl býti vytvořen vkus i pro samu výmluvnost. Našimi mistry jsou Církevní Otcové. Ti jsou po Písmě čistými prameny.¹⁾

Netřeba zabíhati v jinou krajnost a nadobro odvrhovati řeckou a latinskou literaturu, nýbrž řecký a latinský svět. Třeba míti tuto literaturu za to, čím jest, a v poměru k tomu, co může, jak vždy činívali naši ctihodní biskupové v seminářích a výchovných, jež řídili; jak nám to konečně posledně vyjádřil svatý arcibiskup Lyonský: „Když se dovoláváme užívání pohanských spisovatelů ve všech třídách, tak praví, nedejž Bůh, bychom zapomínali moudrých předpisů posledního koncilu Lyonského! Křesťanští spisovatelé nadále budou zaujímati to místo, jež jim ode dávna určujeme ve vyučování.“ Monsignor kardinalarci-

1) Fenelonův dialog o *Výmluvnosti*.

biskup Remešský napsal výslovně p. abbé Gaumovi: „Jsem přesvědčen, že skoro výhradné užívání pohanských spisovatelů na středních ústavech vyučovacích nemůže nijak přispěti k zlepšení společenského pořádku. Ba zdá se mi, že nic není tak příznivo snaze těch, kdož ve jménu Pokroku přičiňují se, aby na místo civilisace křesťanské zavedli domnělou civilisaci Řeků a Římanů.“ Osvícený biskup Orleánský, připomínaje slova staršího pastýřského listu superiorům a ředitelům svých seminářů, vyjadřuje se dokonale o této věci: „Řekli jsme vám, že užívání starověkých spisovatelů nesmí býti výlučné, jako vskutku nikdy nebylo v domech křesťanské výchovy; že jest třeba připojiti k nim uctivé studium svatých Knih, vysvětlování velikých křesťanských spisovatelů řeckých a latinských. Označili jsme vám je pro všechny třídy: bylo to Evangelium podle sv. Lukáše, Skutky Apoštolské, výtahy z Bible, Lactancius, svatý Lev Veliký, svatý Jan Zlatoústý, svatý Athanáš, svatý Jeroným, svatý Cyprián, svatý Řehoř, svatý Basil... Požadovali jsme s Fenelonem, aby v rhe-

torice a v sekundě bylo vykládáno o neporovnatelné kráse svatých Pisem, a naznačovali jsme Žalmy a vybrané kousky z Proroků. Řekli jsme nad to, co do spisovatelů světských, že jest zapotřebí moudře je vybrati, užívali jen textů vyčištěných, provázeti je všemi vhodnými vysvětlivkami; že jest třeba konečně učiti jim křesťansky. Ba příkládali jsme tolik důležitosti tomuto poslednímu požadavku, že jsme měli úmysl doporučiti vám k této látce učená pojednání Thomassinova, slavnou řeč svatého Basila, a tak krásná místa z Bossueta, jež jsme vám, pokládajíce to za svou povinnost, uvedli“... atd.

Studujme jazyk řecký a jazyk latinský. Jsme povinni po příkladu velikých papežů a svatých biskupů uchovati tuto skvělou literaturu, užívali ji jako oni s rozmyslem a vhodně. Ale nač potřebujeme vláčet za sebou celý starověk! Když pravím celý, mluvím o něčem, co opravdu jest. Kdyby náš vkus byl dosti povýšený, byli bychom méně modloslužebni k této minulosti, před níž zůstáváme v extasi v očích mládí. Toto nevýslovné obdivování se starověku mohlo se

zdáti dobrým s hlediska samovolného a neurčitého zdokonalování lidského pokolení, začínajícího stavem divokým, když se vyšlo z druhu zvířecího.

Takový začátek byl by vznešený, každý stupeň zákonný, každé údobí v úplné shodě s konečným cílem. Ale jestli jest pravda, že byl Pád, že plémě lidské nepřestalo upadávati až do chvíle, kdy Spása je pozdvihla v jeho putování, musí býti činěna přer-va mezi Starověkem, jehož princip jest odsouzen, a časy novými, ozbrojenými svatou Vírou. Budme důsledni. Tak správně uváděné *Vetus melius est* hodí se na první doby Víry, ale neproniká, myslím, až k době, která ji ztratila. Existuje-li u lidí nepřerušená solidarita, jejíž dědictví by bylo dlužno přijati, pak zřejmě by to bylo možno jen pro věci neosobní, závislé na tradici, jako přenášení jazyků, a v řádu čas-ných vymožeností, jimiž jsou na př. umění válečné, učenost, mechanická umění, slušné způsoby. Ale žádati od této poražené civilisace, která sama zemřela nakažena, mléka, jež má živiti naše nová pokolení; ale opustiti tento svět úplně po několika zmrzače-

ních, jakoby slovo neslušný tady bylo příčinou a nikoliv účinkem, toť příliš na naše síly. Jakže! ve věku, kdy dojmy jsou rozhodující, kdy příklady nám sestavují naši vlastní povahu, Řekové a Mudrci Řecka, ctnosti Sparty a Říma mají výsadu probouzení první cit obdivu naší duše! Uprostřed tohoto všeobecného zbožňování Starověku blednou takřka, abych si posloužil výborným slovem jednoho biskupa, dítěti křesťanské ctnosti. Zlo, jehož slovo nespáchalo, slovo nemůže zničit. Neslyší již vašich domluv, slyšelof své dojmy . . . Od té chvíle výchova jest upevněna: skládá se toliko z prvních dojmů a prvních obdivů.¹⁾

VYCHOVÁNÍ jest již daleko, když už nám nezbývají než slova. Ta nemohou než probudit city již utvořené. City a principy přicházejí dítěti činy:

1) V koleji nikdo neposlouchal četbu *Životů Svatých*. Život kající, jenž zůstával mimo náš dosah a o němž jsme neměli vlastně ani potuchy, zdál se nám čímsi směšným a proti přírodě. S reky to bylo něco zcela jiného; bít se, tomu jsme rozuměli! Zajisté, nikdo z nás, překládaje život Alexandra nebo Epaminonda, nesnil pro sebe o úloze svatého Vincence Paulánského.

pravidla umírají jdouce mimo. Nuže jeho dojmy, toť činy, jež mu jsou vlastní, činy, které nosí s sebou. Víte, jak se tvoří v duši principy? Tím, že dítě pozoruje, co lidé ctí kolem něho. Dítě chce vždy být veliké; jeho duch vchází tou měrou do všeho, o čem myslí, že jest obdivováno. Byť by bylo obklopeno lidmi, kteří by je nechtěli naučiti ani jedné slabice, jeho výchova bude postupovati stejně rychle. Tato mladá duše tíhne ohnivě na skryté cesty, jež vytyčují, aniž o tom vědí, otcovská zvolání v taji svého myšlení. Možno říci, že city vyjádřené před dětstvím jsou prstí, nasýpanou k stromu, jež sázíme, a do níž všechny jeho kořeny mají se zapustiti.

Obírejte se se zálibou v hloubce své duše obchodem nebo zbraněmi, vaše dítě stane se obchodníkem nebo vojákem.¹⁾ Bylo ostatně spravedливо, aby neodvisle od drahocenných vlastností rodových rodiče viděli, jak jejich duše se znovu objevuje u dětí.

1) Co otců řeklo: Vlastně, abych se přiznal, pranic mne nemrzí, že můj syn si zvolil toto povolání . . .

Lidé z venkova, zbožní a velmi uctiví k náboženství, dodávají osm desetin francouzského kněžstva. Rodiny vzdělců, u nichž tato úctu ovládají jiné pohnutky, dodávají ostatek, arci vzdělců těch nejznamenitějších.

(Co přichází s mládím, zesiluje první dojem, a ne aby jej umenšovalo; jako krev, tak i duše bere si k své výživě zprvu jenom to, co jest jí milé.) V rodinách heroů mládež mluví hned o válce; a neřeknu toliko zvyky, ale i náklonnosti duševní u rodičů skládají neřesti do jejich dětí. Děti nesou na hlavě korunu ctností svých otců, když otcové ve vychování dali přednost ctnosti před svými dítkami. Neboť ti, kdo dávají přednost svým dítkám před ctností, vidí, jak se jim otravuje vlastní krev, a jak jejich rod klesá. Byť naši učitelé mluvili jako Orfeus, budeme, co jsou naši učitelé.

V našich kolejích bývala kniha chudého vzhledu, truchlé vazby, povalující se na stolech refektáře, a o níž se nikdy nezavadilo mimo oběd: byly to *Životy Svatých*. Přicházeli jsme někdy k učitelům nebo jinam; oči pozorovaly nějaký krásný svazek, který jsme měli tak rádi, svazek z knihovny, byl to některý starý spisovatel nebo nějaké divadelní vele dílo. Aniž pomýšlel na srovnávání, pohled se promítal odtud na svět, kde vše se nalézalo v souhlasu

s obsahem. Ah! jak málo se zná jemnost vnímání dítěího! Uvádím tady tu nejmenší věc a tak slabý příklad, že komu libo, může se tomu až smáti; ale neví se, jak protivný, jak obtížný byl toliko vzhled této knihy! Ustrojení, prostý krok profesora, s námi svobodně vycházejícího v den našich vycházek, nebo provázejícího nás v neděli do kostela, vrhal do nás hluboké vyučení. Jak bude nesnadno s laiky vychovávatí křesťany! Knihy, třídy, ideje, učitelé, život, ba i vzhled zdí, všechno souvisí jako z jednoho kusu. Ke všemu tomu tou měrou, jak se přichází do vyšších tříd, díla člověkova, bez ustání vychvalovaná v civilisaci, která předcházela křesťanství s tak zjevným leskem, přímo upevňují v mládeži vrozenou pýchu rozumu, a učí ji od té chvíle, aby si více vážila této tak obdivované, tak oslňující moudrosti lidské než pozdějšího zjevení, jež od něho požaduje potlačení přirozenosti a podrobenost ducha. Zajisté, duch odvrhuje bez námahy olympská božstva jako staří filosofové, kteří je ponechávali davu; ale jako oni i on podržuje snadnou koncepci Naturalismu, který

ustavičně setrvává vespod. Když přijde chvíle, kdy třeba užívatí svých schopností, náš mladý muž nachází je takto všechny zřízené, a jen jedná v jejich vleku. Jest třeba povah zvláště křesťanských nebo předem zvláště vyzbrojených jinak, aby se uniklo takové přípravě!

Třeba o tom slyšeti úctyhodné muže, kteří poznali tyto zjevy ze zkušenosti. „Hned, než se nám dostalo cti býti v čele této diecése“ tak volá ctihodný biskup Langresský, obraceje se k správcům svého semináře, „vážné pochybnosti zmítaly naší duší, když jsme přemýšleli o spisovatelích pohanských, podáváných jako jediný předmět studijní mládeži křesťanské. Kolikráte jsme vzdychali, že jsme byli nutkáni soustřeďovati veškeré vyučování literární do modlářských vzpomínek Athen nebo Říma, nabádati, aby výlučně bylo obdivováno pro formu to, čím jsme byli přece povinni v podstatě opovrhovati . . .¹⁾ Kterak

1) „Takové byly naše myšlenky v době, píše dále učený biskup, kdy pod vlivem předsudků, nabytých od nejútlejšího věku, nemohli jsme ještě oceniti literárních pokladů Cirkve. Ale když, byvše povznešeni nad své vlastní přesvědčení, zkoumali jsme spisy našich Otců u Víře, k našemu úžasu stav věci se změnil. Tážali jsme se, kterak se stalo, že v samém lůně křesťanství

výlučné studium pohanských spisovatelů jest Víře nebezpečno! Ctihodní a křesťanští mužové, kteří po tato tři poslední století řídili veřejné vychování, neopomenuli nic, aby zničili škodlivé dojmy, způsobené vzděláním literárním. Ale bylo možno, aby nad těmito dojmy, jež se vtiskovaly nejčinnějším schopnostem ducha a nejživějším citům duše, převládlo u velikého počtu mladých lidí vždy vážné vyučování,

byla opuštěna, opovrhována, zneuznávána, a vzhledem k vychování zcela zapomenuta čelní a nesporná veděla křesťanské literatury, aby byla studována, obdivována a zbožňována jen literární díla Pohanství. . . Předně, výlučné studium spisovatelů pohanských jest nebezpečno Víře; za druhé, studium křesťanských spisovatelů podává největší výhody po stránce literární. Nepřítel Páně zraďoval se vida všechnu mládež vychovávánu ve zvyku naprostého opovrhování jazykem velikých geniů a velikých svatých, kteří byli sloupy Církve, a v tomto věku, kdy dojmy jsou tak hluboké, oddánu výlučnému obdivu literárních děl, vzniklých pod vládou všech bludů. Tento nepřítel ví lépe než my, jak při jazyku záleží na formě. Skoro tři sta let říkalo se studující mládeži, té, která měla vládnouti společnosti: „Dobřími vzory řeckými a latinskými jsou výlučně pohanští spisovatelé Athen a Říma. Vkus však všech spisovatelů Církve jest zkažen.“ Hle, co se pravilo, co přecházelo v konání v tomto věku, kdy jest přisně pravda, že zvyk stává se druhou přirozeností. Co se přihodilo? to, že všechna tato mládež vášnivě přilnula k plodům pohanství, a že z obdivování slov přešla k obdivování myšlenek a činů. Nestalo se pak, že se skláněli před sedmi mudrci Řecka skoro jako před čtyřmi Evangelisty? Byli u vytržení nad myšlenkami Marka Aurelia, takže se zdálo, že není nic hlubšího ve Svatých Knihách . . . Myslíte, že takovým vyučováním, stavším se jednosvorným a ustavičným, nesníží se na konec cit víry a nevznítí se a nevypne se nad míru pýcha rozumu? Bylo by odvážливо říci, že vystavující všude na odiv díla člověka, na újmu Zjevení, připravují se cesty panství toho drzého racionalismu, který veřejně pak už nebude zbožňovati než sebe?“ atd., atd.

které žádá především naprostou podřízenost rozumu a ustavičné potlačování náklonností? Osobní zkušeností jsme poznali, co může přivoditi ustavičný obdiv pohanských vzorů. Viděli jsme po prostudování všech těch knih, jimiž se chtělo ztvárniti naše srdce, mladé lidi do té doby klidné a čisté, kteří rozvažující o této moudrosti zcela lidské a přece tak podivuhodné a tak dokonalé, o těchto ctnostech člověka, inspirovaných přírodou, a přece tak heroických a tak vznešených, tázati se, nač vlastně potřebuje lidstvo křesťanského Zjevení, nadpřirozené milosti, tak úžasného příchodu Syna Božího?¹⁾ atd., atd.“

Nevěra, revoluce, pantheismus, oslabení rozumu: dnes následky bijí do očí. Čí však duše se oddala mládeži, musí to již viděti celé století! P. Grou z Tovaryšstva Ježíšova, P. Possevin, P. Thomassin a, aniž bychom mluvili o Bossuetovi, Fénelon a Malebranche oznámili toto nebezpečí. „Naše výchova ješ

1) *List Monsignora Parisise, biskupa Langresského, pp. správcům a profesorům jeho malého Semináře.*

zcela pohanská, praví první. Dávají se čísti dětem v kolejích jen svěští básníci, řečníci a dějepisci. Tvoří se v jejich hlavách ani nevím, jaká zmatená směs pravd křesťanských a nesmyslností Bajky, morálky Evangelia a zcela smyslné morálky pohanů... Nepochybuji, že by četba starých nebyla přispěla k rozmnožení nevěrců, kteří se objevili od Renaissance literatury. Tento vkus pohanský, s nímž jsme se spřátelili ve vychování, rozšiřuje se ve společnosti. Nejsme modláři, ale jsme křesťany jen po zevnějšku; a v hloubce jsme pravými pohany i duchem i srdcem.“ „Čím to, praví druhý, že se lidé vrhají v sensualismus, nespravedlnost a ateismus? Proto, že od dětství ve školách, semeništích států, dává se jim čísti a studovati vše, vyjma autory křesťanské. Vyučování náboženství mísí se tam s vyučováním pohanství, pravým to morem duší. Co dobrého z toho vzejde, ptám se lidí soudných, naleje-li se sklenka dobrého vína do sudu octa? Co znamená jeden den katechismu v týdnu s každodenním vyučováním pohanských bezbožností? A přece se to

dnes dělá od jednoho konce Evropy k druhému. „Pohanský systém výchovný, napsal ještě před nedávnem Donoso Cortès, přivedl nás do propasti, v níž jsme; zajisté nevyjdeme z ní než obnovou křesťanství. Tak tomu jest, a takové jsou příčiny, které to vyvozují; vynasnažil jsem se ukázat, jak se to děje.

KONEČNĚ, není-liž vyvrcholením neštěstí program věd fysických, jimiž má býti doplněno vzdělání, jehož nám poskytl spisovatelé pohanští? Ale co to děláte? Před zraky dítěte oživujete najednou přírodu v jejích silách chemických, mineralogických a fysických, v jejích divech elektrických, optických a gravitačních, aniž na tolik nádheru vrhnete ono světlo theologie, jež by úměrně oživovalo v lůně naší krásné přírody tajemnou a požehnanou přítomnost jejího Boha; aniž ukážete, jak veškerým tvorstvem proudí život a skvělost přebožské a přesvaté prvotní Příčiny! Zjevy se hromadí, duch se ztrácí a zůstává hmota. Kterak dítě, ztracené ve viditelných di-

vech, jež vás sotva dovede sledovati, může vás předběhnouti a zřetěziti si tolik zákonů, a spojití je jejich účelem k svrchovanému a živoucímu Zákonu? Jak můžete chtít, aby udělalo lépe, než tolik učenců, kteří, zvěděvše nějaký nový zákon astronomický nebo geologický, ucouvli, aby vysvětlovali dále svět bez zachovávacího zasahování Tvůrcova? Kterak učiní lépe než jeho učitelé, často deisté dosti lhostejní, blouznící o svých vědách a nezmiňující se nikdy o Bohu, který je učinil? Hovoří učenci obyčejně jako Svatí nebo jako Keppler a Newton? Podle toho možno souditi o vědě. Nadouvá-li se, stává-li se nebezpečnou, děje se tak právě pro tu křehkost rozumu. Člověk se zastavuje u toho, co se leskne, se zálibou se zdržuje v těchto tisíci tak vábných podružných příčinách, a odtud zřídka kdy vznese se jeho duch výše. Morální vědy nemají tohoto neblahého účinku na ducha; jejich základy a jejich zákony dovolávají se ustavičně svrchovanosti a sankce Boží.¹⁾

1) Lékařství od pradávna sdílí tuto čest, protože za všech dob bylo studiem člověka. Od té doby, kdy se chce výhradně zabývat studiem ústrojů, množí se materialisté v jejím účtyhodném klině, slábne fysiologie, a nauka

Prostý zdravý smysl poučuje nás o rozdílném určení těchto našich obou druhů věd. Předmětem vědy fysické jest příroda nebo tělo; kdežto předmětem věd morálních jest sám člověk. Jako tělo a potřeby přírody mají býti podřízeny duši a potřebám mravním, právě tak vědy fysické mají býti podřízeny vědám morálním, a to jak s hlediska jejich důležitosti, tak s hlediska jejich užitečnosti; a jest přijati jejich vedení, a ne je potlačiti. Jako když potřeby a jejich sklonnosti nabývají vrchu v člověku nad zákony duše, nastává poklesnutí jeho přirozenosti a nebezpečí pro život, právě tak, když fysické vědy a jejich vliv nabývají vrchu ve Společnosti nad vědami morálními, nastává úpadek a civilizaci hrozí zkáza. Proč tedy bráti první s jejich místa a vkládati je jaksí do

sama duši se pod anatomii. Lékařství může dnes říci, že více dostalo od věd morálních, jimi se více povzneslo než všemi vědami fysickými. Hippokrates a Galien, Harvey, Boerrhaave a Haller, nejsou-liž títo všichni dosavád jejími sloupy Heraklovými? Kdyby lékařství, tak pravil před nedávnem náš znamenitý krajan, p. doktor Bonnet, záviselo výlučně od věd fysických, bylo by zakusilo fási těchto věd; nebylo by bývalo skoro žádné ve starověku, a od jednoho století zářilo by pozoruhodným leskem. Daleko však tomu tak není, neboť jako u literatury, jako u poesie, nalézáme u Řeků i jeho orgán tak čistý, že kdyby všechna lékařská díla měla zahynouti, s výjimkou jednoho jediného, muselo by se zachrániti od potopy právě to, které oni nám zanechali."

duše? Před apotheosou tohoto nového světa, jehož duch prý se unavuje předpovídáním divů, člověk, tak křehký a tak hbitý k pýše, hle, již snadno uvěřil, že, vyproštěný a pán přírody, smí uniknouti požadavkům Víry, a že jeho skvělé společnosti mohly by růsti bez Boha. Pod krásnými jmény, pod onou domnělou slávou genia lidského hledal zřejmou záminku, aby se vyhnul svému svědomí, a aby unikl svým povinnostem. Jeho vědy fysické, přinášejíce své doklady k Svatým Písmům, měly zdvojnásobiti v duších lesk jména Božího. A zatím, čím se stala Víra pro ty, kteří v minulém století je prohlásili, a pro ty, kteří chtějí v tomto století přetvořiti jimi naše starobylé společnosti? Morální vědy založily nynější civilisaci, Kdyby na neštěstí fysické vědy byly přišly ve Středověku, aby těmto společnostem vyrvaly jejich převahu, panovnická moc v Evropě náležela by dnes Musulmanům¹⁾. Ať přestanou si svojiti slávu,

1) Musulmané byli našimi učiteli ve vědách mathematických a mechanických. Od nich máme arabské číslice, tuto podivuhodnou abecedu čísel, jakož i elementární algebru; Kalif Harun-al-Rašid poslal Karlu Velikému mezi jinými divy vodní hodiny. Co jim dnes zbývá?

že ony jsou poslány spravovati Společnost lidskou, když jí musejí sloužiti; nechť si připomenou, že panování člověkovo tehdy jest veliké, nesmrtelné, když jest nad duší a ne nad přírodou.

Přikládáte důležitost vyučování vědám; toť správné, je záhodno ihned ji změřiti. Pozorujte instituce, jež udržují ve Společnosti, a ty zvláštní schopnosti, jež cvičí v člověku. Vědy zajisté mají úkol ve světě, úkol skvělý, plný velikosti! Ano, úkol obstarati průmysl v lůně Společnosti. Takové jest, to vidíte, jejich místo. A teď rozhodněte, jaké místo jim patří ve vnitru člověkově. Ale princip ten jest příliš jasný, aby zastavil lidi, kteří jdou s očima zavřenýma. Což opravdu stará se diskusse ta o své pravé východiško? Pustili se do ní plnými plachtami, jedni, aby *lichotili veřejnému mínění*, neboť taková jest za všech okolností hrdinnost naší literatury, někteří jiní, aby mu vzdorovali, vyžaduje-li toho rozhodně

ten neb onen zájem, nikdo, aby odpovídal principu, který je má tuto řídit. Jaké světlo z ní až dosavád vzešlo? Vědy by se rády sprostily literatury, literatura by zase ráda, kdyby to možné bylo, zahнала vědy, a ti nejušlechtilejší by rádi vše objali!!

Vychování musí dbáti rozvoje všech schopností člověkových. Zajisté; ale podle řádu jejich důležitosti. Filosofové neradi by viděli, aby se vychovávalo tělo na útraty ducha; budeme chtít, aby se vychovával duch na útraty rozumu nebo srdce? Nevynalézejme! Ať naše výchovná soustava jest tou soustavou, již Bůh vložil do naší duše! Člověk není ode dneška, panství (vlády) a civilisace jsou založeny; byly založeny na principech, nebo na stanoviskách vědy? Ale taková jest zběsilost francouzská a zapomenutí východiska, že již jsme v nebezpečí, že přejdeme od zaujatosti výchovy zcela literární k zaujatosti výchovy zcela vědecké! První, vůbec čerpaná u starých, zahrnula nás parlamentárními shromážděními a množstvím literatury, druhá, výchova učenců, kteří již, když se k tomu naskýtlá příležitost,

ukázali nejkrásnější neznalost lidí a Společnosti. Jestliže, hledíc k jedném, lidé se pohybují dle zvuku výmluvnosti, dělajíce ze sebe svobodné a rovné pomocí ústav, tu, hledíc k druhým, mechanické zákony seskupují číslice v harmonický pořádek. Z drobné této literatury zrodilo se plémě sofistů, a ze zcela hrubé vědy plémě musulmanů. Theologie, Literatura, Vědy, taková byla u našich otců hierarchie tří živlů každého vychování. Ale ob stojí zkušenost jedenácti věků před tím, jak to umí náš věk? — Že vědy vzrostly? — Dejte je všechny, učiníte dobře, těm, kteří se věnují umění průmyslovému; ale pro ty, kteří, věnující se svobodným uměním, jsou konec konců povoláni, aby osvěcovali a spravovali zemi, vně Theologie nebo vysoké filosofie není spásy.

Nikdo nemůže popírat rozsáhlé užitečnosti fyzických věd. Ale zviklá, otřese tato užitečnost, jen relativní užitečnost, absolutní důležitosti věd morálních? Přisoudí jim poslání utvářeti člověka? Osvítí ho o jeho pravém původu? o jeho zákonu? o jeho věčném cíli? Nebo snad rozvinou v něm ty schop-

nosti, jež se odvažuju nazývati božskými, v podstatě jediné užitečné, jimiž vchází v obcování s Bohem, sám se sebou a se Společností, užitečné pro jeho absolutní konce? Nesmíme nikterak vyloučiti tyto vědy, ale je třeba nenechatí jich běžeti leč provázeti-li theologii. Budou vždy člověku zdrojem poučení, velmi mu poslouží, ale nebudou tím, co se nazývá principem výchovným. Vzaty samy o sobě, nebo vzaty pedagogicky, totiž ve svém působení na schopnosti mládí, jsou věru stejně nebezpečny. Stačí dvě úvahy.

Historie, tragedie, epopea, zpěvy a posvátné nauky, konečně literatura, obracejí se k nejjemnějším a k nejvznešenějším schopnostem člověka; nemohou býti pěstovány než samou dokonalostí duše. Abychom se povznesli k většímu vnímání krásna, k ušlechtilějšímu cítění srdce, třeba pokročiti ve svědomí, třeba rozvinouti samu duši. Právě k duši se odnáší všechna literární výchova; v těch místech, na nichž se jí dotýká, literatura se stává jakoby sestrou náboženství. Vyučování vědecké odnáší se

však skoro jedině k duchu. Abychom prošli vědami, netřeba než opakovati užívání téže schopnosti indukční nebo dedukční, abstrakční nebo generalisační, a aniž bychom se vzrušovali, aniž bychom milovali, sledovati do nekonečna stezku usuzování. Přidruží-li se k tomu obdiv, obrací se k látce slepé, která neskýtá žádného příkladu duchu, nediktuje svědomí žádné povinnosti, a srdci žádného heroismu, žádné lásky. Tím se stává, že srdce v ní vyhasíná v studeném Deismu. Jestliže člověk nečerpá odjinud svých hodnotných vlastností, nic mu nepomůže projíti všemi vědami: k tomu stačí jen trpělivost, důvtip a matematika. Ale tyto tři by nikdy nevytvořily ani Corneilla, ani Bossueta. Hlas heroismu a poesie, rozmach ctnosti a nadšení jsou způsobilejší učiniti člověka než logaritmy a gravitace. Lidem geniálním a všem, kdož se vyznamenali ve vědách, dostalo se podnětu ve výchově literární. Odkud pochází ještě dosud největší počet kněží, válečníků a úředníků, těchto trojích sloupů společnosti? Věda rozvinuje, pravda, jistou sílu trpělivosti, ale umění jí tolikéž po-

žaduje; a jestli tato síla nepochází z krásy charakteru, jestli se váže na pýchu v duchu hrubém a úzkoprsém, jest se jí vždy obávat. Literatura jest konec konců přímo vzděláním duše, a Vědy toliko intelligence; první tvoří bytost morální, druhé učence. Toť první úvaha.

Na druhém místě vědy se zabývají jen příčinami podružnými; rozum se nezabývá než příčinou prvotní. Nebo aspoň rozum se zabývá příčinami podružnými ve spojení, jež mají mezi sebou se vztahem na příčinu prvotní. Odtud vyplývá bezprostřední odsouzení každého výchovného systému, jenž bere vědy za základ vyloučením theologie; systém nezbytně nerozumný a rozum hubící. Nuže vše, co hubí rozum, plodí atheisty; a poněvadž je třeba světu nějakého účelu, vede psychologicky a logicky k pantheismu, totiž že na místo Boha staví lidstvo. Podívaná, která by měla přiměti ducha, aby obrátil oči k Tvůrci, neboť žádný předmět v přírodě neobsahuje prvotní příčinu svého bytí, vše se upíná na něho svým omezením, svou nicotou. Právě proto, jak

byla o tom učiněna poznámka, vědy nevysvětlují než zjevy; absolutní příčina jim stále uniká. „Pokud intelligence se táže, příroda odpovídá příčinami podružnými; ale když duše se připojuje k inteligenci, věda mizí, odhaluje se příčina absolutní, a zjevuje se Bůh“ Uvede-li se tedy jen intelligence v činnost, nepřivolá-li se na pomoc rozum vyššími studii, do jakých temnot jest veden člověk, který se domnívá, že kráčí k světlu?

Vstupmež tedy do zkušenosti; vezme, že obecně člověk raději padá než vystupuje; že se přidržuje vždy věcí, jež okouzlují jeho ducha a jeho marnivost. K tomu, aby se vznesl, jest třeba úsilí, jest třeba vzítí s sebou svědomí a držeti je na stupni světla, jež přijímáme s Hůry. Nuže, člověk by se rád rozehnal více, než duch jeho stačí, ale nechce se mu následovati ho. Věda, ta nezavazuje k ničemu; kdežto cesta dokonalosti jest drsná: tlouci k Bohu, třeba vstoupiti! Raději se sestupuje do přírody a v ní se bydlí. Příroda nežádá ani nejvniternější vděčnosti srdce, ani svatého klanění, ani oběti náklonností. Tím se

stává, že pantheismus snadno do nás vniká. Takový jest sklon ducha, takový velký počet lidí; proč v to vydávati dítky?

Třeba to říci jasně a zřetelně: *věda jest nebezpečna*, zvláště není-li úměrně prodchnuta živým citem náboženským; ba není-li dokonale předstihována v duši tímto citem. Čiňte z ní základ všeho učení, ať vám přispívá k rozmanitosti při vyučování, ale nečiňte z ní systém Výchovy. Materialismus se u nás zrodil s vědami fysickými a jen na nich se zakládá. Že až do dneška kněžstvo přijímalo vědu studeně, to svědčí o jeho znalosti lidského srdce; ví, z které strany mu přicházejí Svatí!¹⁾ Ve svých domech výchovných nikdy se nesnažilo ji zavést, leda když našlo muže vyššího ducha, schopné proniknouti ji tak mocným plamenem náboženským, že sama od sebe se roztavila ve skvoucí zlato Víry. Asi jednoho dne, podobni Židům, učenci zanechají památníky, z nichž svatá Církev vztyčí chrám plný divů; neboť pro tuto chvíli křížují pravého Boha.

1) A odkud podle potřeby čerpá *Slovník Atheistů*.

Konečně, nechť se čte! matematika, fysika, chemie; mechanika, její oddíly; fluida, elektřina, magnetismus, světlo; akustika; organická chemie, její upotřebení: meteorologie, mineralogie, geologie; astronomie, kosmografie; fysická geografie, hydrografie, politika, klimatologie; přírodopis rostlinstva a živočišstva; geometrie a plány; deskriptiva, rýsování, statistika, atd. Zadržujeme výkřik, rodící se z ironie; ale upřímně řečeno, věříte opravdu, že kvantitou naplníte ducha? Na jakou jichu svedli jste pro mládež, co nejrozsáhlejší geniové nemohli dostatečně obsáhnouti? Chcete toliko *nátěr* každé věci? Rozhodně; nechcete o každé věci než to, co o ní intelligence může pojmouti, ale nic z toho, co jest objevováno a chápáno toliko rozumem. Kterak tato schopnost měla by pokdy přecházeti tak hbitě od jedné vědy k druhé, když život největších lidí se zastavil v cestě? Co se natrápili, jak se vždy přičiňovali, aby zbřídili ducha této krásné račy francouzské, první z Evropy zdravým smyslem a krásou inspirace, jakož i upřímností a ušlechtilostí povahy!

- Bojím se, aby takové užití těchto věd nepřivodilo v padesáti letech vyhasnutí myšlení. Naše programy, více se zabývající věděním než charakterem člověkovým, rozmnožující látku, ztratily vědění. Z těchto
- mnohonásobných studií vidíme vycházeti rok jak rok mládež nevědomou, nic neumějící, zvláště však slabou na zdravý smysl. Lépe by bylo omeziti množství vědních předmětů, aby se rozšířil rozsah. Vůbec netřeba toho tolik na počet, ale více do hloubky; myšlénka neroste nikdy povrchem. První podmínka, abychom měli užitek z intelligence, jest jednota. V mnohonásobnosti „obecného vzdělávání“ našlo se poslední umění, jak zpitoměti a zhovaditi děti. A chraňte se toho, co tyto doby nazvaly snadnými metodami! Není snadných method k vychování a povznesení člověka. Člověk jest živoucí pružné péro; jeho myšlénka jako jeho vůle nabývá svých sil, jest-li napjata. Přísnost vychování jest v rodině podnětem, jímž se rodina vymršťuje do budoucnosti. Ta, v níž výchova se změkčila, ve dvou pokoleních uvidí svůj konec. V lidu, u sedláka, děti jsou obyčejně rozmaz-

lené. Sledujte člověka na zeměkouli; nejdrsnější podnebí, nejnamáhavější práce byly podmínkami slávy a dlouhověkosti národů.

Právě vědy fysické svým účinkem na nás přivedou člověka v barbarství. Již odňaly ekonomickou rušnost zemědělství, a daly ji průmyslu, a natvořily za padesát let onoho obyvatelstva bez kapitálu, jaksi bez rodiny a bez potomstva, svedeného brzy na úroveň otroků, obyvatelstva, jež jest dnes hanbou a nebezpečím moderních společností. Pod jménem usilování duchů jejich předpojatost a jejich rozliv přivedly nás jak k francouzské revoluci, tak k neporádkům Únorovým. Dejte je na vychování v dětství, aby se zvědělo, až kam se rozšíří zázrak! Historie ukazuje státy, jež se povznesly mravností; kde jsou státy, jež se uchovaly fysikou? Nežily až do tohoto dne leda v hlavě Fourierově.

Místo programu, sdělaného k rozčtvrcování ducha, programu, který nenechává místa v člověku než inteligenci, a v inteligenci toliko paměti, proč neodkliditi zprvu spoustu výkonů, jež žáci nemohou

sledovati s dostatečnými vědomostmi mathematickými, a seřaditi pak naše krásné objevy pod tímto velmi prostým titulem: *O božské Prozřetelnosti a o důkazech její existence, vyvozených z plánu vesmíru*. Tu by přišly důkazy fysické, chemické, fyziologické, geografické, geologické a astronomické, řadící se střídmě v novém zcela pedagogickém třídění, které by vrátilo těmto vědám vzhled rozumný a přiměřenější skvělé úloze, již mají hráti. Bylo by potupou Přírody, kdybychom místo dělání toho, co nazýváme vědou, sledovali ve Stvoření divy, které nám vypravují slávu a neporovnatelnou jsoucnost Boha: *Deus scientiarum*? Nerozuměl tomu tak onen velký anatomista, který zvolal bera pitevní nožik: Zpívám hymnu Tvůrci? Nežádal si Pascal právě takto viděti fysické zákony vesmíru, jež by *nám poskytovaly výraz Moci nekonečné*? Proč stále napínati ubohého ducha člověkovu, má-li se v něm utopiti jeho rozum i jeho srdce? Neběží v jeho vychování o mnohost věd nebo literatury, ale o to, aby oslábla jeho tíživá pýcha a dopustila zrození

rozumu a vzrůstu vznešených citů. Třeba tedy rozvinouti schopnosti dítěte podle řádu důležitosti, do něhož je Bůh zasadil: na prvním místě rozum, aby mohl přijati víru, otevřít se lásce, axiomatům a zdravému smyslu, pak teprve intelligenci, aby její rozličné schopnosti mohly rozumu přinášeti na stůl.

Nuže, rozum se rozvinuje přede vším Náboženstvím; potom metafysikou, krásnými činy, axiomaty, vysokou historií, vůbec morálními vědami, konečně vším, co vzdělává jeho tři neosobní živly, jimiž jest dobro, krása, pravda, jedním slovem vším, co jest božské. — Intelligence se rozvíjí přede vším jazyky, potom studiem bytostí, vztahů, logiky, matematiky, jedním slovem tím, co cvičí jeho osobní schopnosti, jimiž jsou pozornost, paměť, obraznost, indukce a dedukce, abstrakce, srovnání a generalisace, vše, co se nazývá studiem konečna.

Ačkoliv rozum vypůjčuje si z prvků, jež rozvinují zvláště intelligenci, a intelligence z prvků, jež rozvinují zvláště rozum, přece jest možno, chce-li se, obmeziti se nebo rozpiati se na těchto různých bodech. Konečně, ačkoliv rozum jest mohutnost intelligenci nejužitečnější, protože jí dodává principy a světlo nekonečna, a intelligence mohutnost nejužitečnější rozumu, protože z něho vyvozuje důsledky a aplikuje je na konečno; že jedním slovem tyto dvě schopnosti, učiněné jedna pro druhou, nesmějí se nikterak odloučiti, možno přece vyjíti od tohoto rozdílu a vejíti do výchovného plánu, v němž, v opak protivnému popudu doby, rozvinutí intelligence zůstane podřízeno rozvoji rozumu. Odtud vidíme místo, jež třeba dáti theologii ve všem vyučování, a místo vykázané vědám . . .

Od té, co tyto stránky byly tištěny ponejprv, padl mi do rukou spis hraběte de Maistra o *Tvůrčím principu politických zřízení*. Čtenář nebude méně překvapen než já řádkami, jež tam čtu: „Co mysliti o pokolení, jež vše zavěsilo do vzduchu učinivši vy-

chování ryze vědeckým! Bylo nemožno zklamati se hroznějším způsobem. Tento výchovný systém naleje jen jedů do státu. Tázali se: Proč theologická fakulta na všech universitách? Odpověď je snadná: Proto jest tomu tak, aby university mohly nadále trvati, a aby se vyučování neporušovalo. Prvotně byly toliko školy theologické, k nimž ostatní *fakulty* se připojovaly jako poddané kolem královny. Výstavba veřejného vyučování, spočívající na této základně, trvala až po naše dni. Ti, kteří je převrátili ve svých vlastech, budou toho dlouho želeť a bez užitku. Již vliv moderních universit na mravy a národního ducha ve značné části Evropy jest dokonale znám. Konečně, aby se nevyšlo z obecností, nenavrátime-li se k starým zásadám, nebude-li vychování odevzdáno zase kněžím, a nebude-li věda postavena všude na druhé místo, škod a pohrom, jichž se nám jest nadíti, bude bez počtu: zhovadíme vědou, a to jest poslední stupeň zhovadění.“

Chápeme teď celou otázku. Kdo sledoval pozorně postup předcházejících myšlének, posoudí snadno celek a výsledek.

Jak patrně, modernisté zavedli výlučné panství pohanských spisovatelů na university Evropy, bez nejmenší nedůvěry k Pohanství. Jsou to lidé velkého ducha, kteří měli za bezmocnou na duše koncepci, která ovládala celý Starověk ? Jsou to lidé velké rozeznávací schopnosti, kteří se dnes dovolávají našich fysických věd, aby je připojili k takovému studiu a je nejlépe doplnili? Sudte sami :

Katechismus praví na počátku : Bůh jest Duch věčný, nekonečný, všemohoucí, který vidí vše, který všechny věci z ničeho učinil. A přichází myšlénka pohanská a ta přináší nejlepší popření. Pohanství není než popření svrchovaného Ducha, a tím tvůrčí jednoty v lůně věcí: jest to nahrazení zákonů Nekonečna částečnými silami přírody. Tedy vědy fysické dokonale se shodnou s pohanstvím; jest to panství podružných příčin, zastupujících božstva, jež byla toliko abstrakcemi čili podružnými příčinami realizovanými.

Tu se dovršuje naturalismus, podává své rozumové zdůvodnění. Konečně pantheismus, ovládnuvší a povznášející vše k ponětí jednotnosti, přináší mu žádoucí jednotu, stavě na vrchol náš svrchovaný Rozum. Tady myšlení přichází na svůj hřeben! Přelezla se bázlivost atheismu; pantheismus, zajištěn prací minulosti, konečně staví člověka na místo Boha.¹⁾ Pohanství, naturalismus, pantheismus volají na sebe z věku do věku a jdou za sebou jako tři členové téže logiky. První tvoří prázdno uvnitř věcí; druhý tam uvádí člověka; třetí mu odevzdává žezlo ustavičného panství

Nuže! Neuvěřitelným sdružením všechny tři vstupují chronologicky do myšlení mladého člověka: předně pohanští spisovatelé, pak vědy fysické, potom německá filosofie! Ať to konečně Evropa ví, takové jsou tři prvky, z nichž se skládá vychování, a tím stav mravní, politický a náboženský stav doby. Divíme se, že pantheismus najednou pokryl svět a že jej hrozí zaplaviti? Přimo z hloubky Starověku

1) Již tři století činí se v tom neúnavně . . .

nám přicházel tento proud! Dovedeme teď stihnouti jej až k jeho prameni, zastaviti jej v jeho přítocích? Leibnitz pravil: Vždy jsem myslel, že by se napravilo lidské pokolení, kdyby se opravilo vychování mládeže.“ Tento velikán by mohl dnes říci, co nám toto vychování připravuje dnes...

Všechno jest připraveno, aby byla pantheismu zajištěna co nejširší základna. Taková jest ústava našich universit. Byly již dosti posouzeny podle morálky, podle vnější bezbožnosti, podle všeho, co bilo již do očí. Přece však obsahovaly, a bez svého vědomí, metafysické ustavení účinku jinak strašného. Požitý jed zporážel postupně po několika letech i duchy nejpevnější a nejpravidelnější. Celá nová generace, vycházejíc ze škol, odnáší si ten kvas. Ne-skrývejme si to již, naše university, odnímané jedna za druhou kněžství, jsou dcerami ducha moderního, totiž protestantismu, totiž všeobecné vzpoury lidské intelligence. Vně svatyní tento duch, více nebo méně uznávaný, jest všude. Protestantismus neprohlásil se v Evropě na takových rozlohách leda proto,

že byl u duchů. Jest to filosofický stav duší; jest tam, kde si nejméně pomyslíme, jako plamen v dřevě, než bylo zapáleno. Všude, kde jsme se přičinili, abychom se odloučili od Náboženství, v politice, v občanském právu, v manželství, ve výchování, ve státě, ať se bude proti tomu cokoliv podnikati, pracujeme horlivě na své zkáze. Jednoho dne, vzburcováni novým a novým neštěstím, budeme se chtítí vrátiti, jako v této chvíli pro politickou autoritu; ale už bude pozdě. Blud zničí až i páku, až i opěrný bod; část lidského rozumu zmizí. Podrobení se ducha lidského Víře stvořilo moderní svět, jeho všeobecná vzpoura bude jeho zničením. A nepůjde tu jako za pádu říše římské o konec jedné civilisace...

Pantheismus, jenž jest posledním theoretickým krokem pýchy, bude posledním krokem vzdělanosti lidské.

Ah! jak jest čas podle toho se opatřiti! Nevěřte, že založíte program pro výchování mládeže v shromáždění lidí vědecky vzdělaných. Co chcete bez tvůrčí myšlenky základní! Každý půjde po svém

smyslu, a jen přitíží anarchii a povede vše k nicotnosti. Dílo této důležitosti, hodné zakladatele národa, pocházející samo v sobě ze zkušenosti věků a vyšší než politika té neb oné doby, vyžadovalo by nejprve sboru přesvatých mužů, pak hlubokých moralistů, konečně velikých metafysiků, všech v malém počtu. Nemyslete, že ruka malátná odklidí blud, zhuštěný nad námi a dusící nás tři století!

Nesmíme si namlouvat, že by bylo možno naráz obnoviti dílo, založené Karlem Velikým a vybudované zkušeností, hromaděnou tolika věky. Bylo by třeba, pro tuto chvíli svěriti se zcela prostě těm, kdož hodnotí uchovali Víru, zbožnost a moudrost, nemůžeme-li se dovolati sboru, o němž mluvíme.¹ Zamýšlí naše století vymést všechny ostatní, aby na jejich místo dosadilo své vědecké zplodiny? Jest tedy tak jisto o svém genu, když fakta se na ně valí? University středověké zaváděly pohanské spisovatele za oslňující vlády Otců Církevních a svrchovaných svě-

1) Všimněme si toho, co vždy podnikali u nás naši biskupové. – Seminář jest k tomu, aby vychovával kněze! – Ano, ale chceme, aby z ostatních lidí byli křesťané! Byť by vyučování nemělo téhož rozsahu, bude mítí tutěž základnu.

tel theologie. Chtěli jste vytvořiti střední školy, rozdělivše výchovný systém, aby se ponechal seminářům díl božský a nám aby se zachoval díl světský, myslíce, že učiníte lépe než Církev. Poznenáhlu velké rodiny ve Francii¹⁾ byly zviklány skepticismem a frivolitou; a všichni mužové Revoluce vycházeli houfně z tohoto římského vychování. Ti, kdož je udílejí, neopomenou nikdy říkati, že nezapomínají vyučování náboženského. Ani by nemohlo býti úplnějšího přiznání: jest opravdu vyučování náboženské, ale výchova jest pohanská... A teď vidíte, co z toho pošlo.

Nesmíme se v ničem přenáhliti, nic zničiti, třeba znovu ustaviti, co zmizelo; nic vykliditi, ale spojití, co bylo rozděleno. Ti, kdož zavedli klasiky do vyučování, měli svůj účel; ale jistě nevěděli, že budou někdy Otcové zcela vyloučeni! Rovněž tak ví se, co by se stalo, kdyby z našich studií byl starověk úplně vyklizen? I pro kněze jest v pohanství lidské jádro, jež má si z něho vyloupnouti. Snad jest třeba, aby

1) U nás, až na nepatrné výjimky, všechny.

zůstával v něm jistý rozdíl mezi prvotním řádem přirozeným a řádem nadpřirozeným; snad že procházejí krásně lépe vchází do vznešena; snad aby člověk zůstával se svým vlastním kořenem, protože Milost se zakládá v nás bez přestání na troskách naší vlastní přirozenosti.¹⁾ Ale nesmíme dopustiti, aby příroda zaujala v různých schopnostech našeho ducha místo, pro něž by nebylo možno na ni útočiti; aby pohanství dělalo výchovu, místo vyučování, jak mu náleží; aby se konečně nechal shroučiti všechen rozum, který křesťanství povzneslo v naší duši, a tím aby člověk upadl do podmínek Starověku.

Rozum, to víte, jest nejdůležitějším orgánem Víry. Víra vstupuje a sedá si do srdce, to však rozumem, jako světlo proniká našima očima. Rozumem jest Víra přijímána, na způsobilostí rozumové záležitosti, jaké šířky se Víře dostane. Jen intelligence se může na odpor postaviti Víře, stávajíc se náruživostí abstrahovati, dedukovati a souditi, co jest absolutní, to,

1) „Milost neničí přírodu, praví svatý Tomáš, ale předpokládá ji a přivádí ji k její dokonalosti.“ *Sum.* I, quaest. I, art. 8, ad. 2. Svatý Tomáš mluví o lidské přirozenosti vůbec; my tady mluvíme o přírodě vlastní čili o já.

z čeho vše jest odvozeno a co nás soudí. Pochybování rodí se, když intelligence nabývá vrchu nad rozumem. Ani naši mladí matematikové a většina učených duchů nechápou již Bossueta. Dnešní ustavičné oláčení se intelligence, ochromujíc pokojný chod rozumu, bude oslabovati čím dál tím více náboženství v nás, a přivede národy k modloslužbě posledních dob, ke konečnému pantheismu.

Celá moje žaloba jest v těchto slovech: věřím, že náš výchovný systém udržuje psychologicky ducha XVIII. století.¹⁾ Jste-li ještě na pochybách, vizte ty, kteří vynaloží všecky své síly, aby ho hájili. Pravidlo jisté a věrné: chtěli věděti, zda některá věc jest škodlivá, zkoumejte, zda se jí dostane schválení od lidí, kteří nechtějí nic míti s Vírou, nebo zda měla schválení minulého století (XVIII.). Nespokojte se již slovy; právě takto přichází se až k předvečeru nenapravitelných neštěstí. Vlastním příznakem té

1) Toto vychování, svým základem skeptické, zbřídilo aristokracii francouzskou dříve, než to mohly učiniti dvory Ludvíka XIV. a Ludvíka V. Zkáza mravů, ta osévá; nalézá-li však půdu zoranou skepticizmem, zapustí kořeny, které již nezhynou.

neb oné úpadkové doby bylo vždy to, že měla většinu svých elitních duchů, slepých a pokojně hledících na největší nebezpečí, jež jim hrozila.

Konejší se poslední illusí: a to myšlénkou, jako by bylo možno a jako by bylo dostačující změnit profesory, spíše než dotknouti se programu! Zvyk jest velkou silou; dobří duchové nejvíce lnou k okolnostem, od nichž myslí, že závisí jejich ideje.¹⁾ Jak tuť se znovu objevuje živoucí důkaz moci, již mohou vykonávat tito spisovatelé! „Starých, říká se, netřeba se báti s profesory křesťanskými (jest se jich tedy opravdu báti bez křesťanských profesorů? Nuže takový jest náš případ); a s hlediska mravního jsou neškodni, předpokládáme-li, že jsou *pečlivě vyčištěni*.“ Jaká přiznání! jaká potvrzení! Běží o vychování, a není možno pronést jména *spisovatelů pohanických* a neprovázeti jich nejpronikavějším

1) Právě tak uchováváme vždy k osobám, jež vidáme ve svém dětství, nevyjadřitelnou přichylnost.

výrazem, jaký v jazyku nalézáme. Co to jest vyčištění? Všechny tedy vešel do několika slov? A nauka, která jest pod větami? nauka, která probouzí tolik výmluvnosti a nadšení, vysvětlující koncepce tohoto starověkého světa myšlének, celého toho řádu mravů, budou vyčištěny? Pohanství bude vyčištěno? naturalismus? pantheismus? svrchovaný rozum? Nic nedýchá pod slovy? Vskutku, není z nich ani jednoho, vezmeme-li slovník, jež by se v něm neskvělo ve vši nevinosti. Za tisíc let, budou-li protestanti mrtvi, naše budoucí školy budou používat svých veleděl, Shakespeara, Goetha, Byrona, Strausse, Hegela, pečlivě vyčištěných! Avšak jestli vyčišťujeme, činíme tak v nauce? Nechť tedy dokonale pozbude vlivu tím, že ji sblížíme se světlem živým a s duchem křesťanským.¹⁾ Uchovatí program! Naopak, vyklidíme rychle tuto hrubou usazeninu

1) Nauku nevyčišťujeme; zvláště ne vyloučením několika slov. Když jed vymizel z myšlénky, snadno vyklidíme ten, který zůstává v slovech. Všimněme si toho, ve své Encyklice z 21. března právě minulého Svatý Otec, teprve až jmenoval *Posvátné Vědy*, teprve až řekl, že mladí bohoslovci „budou studovatí ať díla Otců Církevních tak výborná, ať spisy pohanských spisovatelů nejslavnějších“, teprve pak dodává: „když byla pečlivě vyčištěna“.

XVIII. věku. Potlačí-li se úřední liberalismus, Církev si na chvíli oddychne a bude slaviti vítězství. Když přijdou zase dnové boje, bude tu již něco uděláno. „Netřeba se starých *bátí* s profesory křesťanskými Ah! jen ať jsou profesoři křesťanští, toť nejdražší přání. Ale kterak je udělati křesťanskými? Ani tak není třeba nápravy, dodává se, v lálce a vyučovací soustavě, jako v profesorech. Zajisté, změňme lidi: ať křesťany vyučují toliko křesťané! Ale můžete změnit lidi za jeden den? Máte je ve svých rukou jako máte program? Konečně stačilo by změnit je? Rozhořčeně povstáváte proti lidem; povstaňte též poněkud proti věcem! Odkud vycházejí lidé? kdo je učinil? kteří autoři jsou v jejich rukou? Přemýšlelo se, jaký vliv má na ducha jedině, neproměnné studium téhož řádu ideového? Več se vniká, ne-li do ducha toho, o čem se bez ustání přemýšlí? A právě na profesory, jak já soudím, má takové studium vliv, protože právě oni si přihýbají dlouhými doušky, a do celého ducha, tohoto nápoje. Nuže, právě jste je odsoudili...

Máme tu zkušenost, lidé se vytvářejí v tom, co

studují. Anatomista vychází z anatomie, aby se stal materialistou; odkud by vycházel profesor, aby se stal skeptikem a fatalistou na způsob starých? — To už je takový věk! — A kdo udělal „takový“ věk? zřejmě odněkud vychází. Jestli nevytváří lidí vychování, jest zbytečno o tom mluvit; a jestli ti, jinž uloženo vyučovati ostatní, jsou první nakaženi, jest to tím zbytečnější. Lidé jsou dětmi svých studií, tomu tak bylo povždy. Ti, kteří volají: změňte lidi, nikoliv program, domnívají se, že tímto vtipným nápadem zbaví se této otázky. Ovšemže, změňte je, a nejprve změnou plánu, který vkládáte do jejich rukou. Udržeti v jeho celistvosti, ba až v jeho podrobnostech, celý vyučovací systém, jehož užívá universita? Pro semináře jest to možno Vložte prostě eklogy Virgilovy do rukou některého světce, a dejte mu své dítě; byť byste však přišroubovali všechna Písma Svátá a Následování do rukou nějakého skeptika, jistě mu dítě z nich vezmete! Přes to však vždy počnu tím, že otevru křesťanskou knihovnu každému učiteli, je-muž budu svěřovati své dítky. Udržeti texty, změnit

profesory; jak je to možno, zvláště však kde je logika! Jakoby nebylo třeba proměnití předmět vyučování, aby se proměnil účinek? jakoby první úkol nebyl dán učiteli textem, jemuž má z posláních vyučovat? jakoby se ukládalo pod touto záminkou přemilým a veledůstojným Bratřím škol křesťanských, aby vyučovali na příklad řeckému schismatu? Když na textech a nauce tak málo záleží, když všechno dělají jen lidé, kterak se přihodilo, že z rukou tří duchovních řádů, kteří drželi kdysi naše výchovné domy ve Francii, vyšli předně Voltaire se svým stoletím, a za krátko všichni, kdož dělali Revoluci? — A co kacířstva? a co blud? — Proč se tedy tak zprudka rozšířily a zamořily duchy? Jest tuze třeba přijíti k první příčině, a ze všech nalézti jednu trvalou. Blud nemá tedy hráze? vychování není tedy utvářením duší, jako náboženství, že nesmíme již na ně spoléhati? Jak vidíte, otázka přinesená zkušeností znovu se objevuje: Proč XVIII. století, proč lidé Revoluce vycházeli bez rozdílu z našich řeholních kolejí? Budte si jisti, jest v tom něco.

Jest třeba zachovati řečtinu a latinu, protože jsou to dva jazyky, jež sebraly pro nás starodávnou a drahocennou sklizeň jazyka prvotního a tradičního; a tím více, že naše jazyky Západu ztratily tento neosobní a v jistém smyslu ontologický ráz, který jest pečeti původu obou prvních. A jest třeba zachovati autory řecké a latinské, protože právě oni obsahují tuto dvojí ručej jazyků s její prvotní svěžestí, s její svižností, s její naivitou, o níž řeknu, že jest božská jako naivita přírody. Ale nesmíme jim ponechat, aby ustavovaly jádro našeho vyučování, a jakoby intelektuální a poetický obzor mládeže. Dítě vidí lépe než my, co obdivujeme. Nemůže vědět, že pýcha jest jedinou opěrou starověkého stoicismu; nemůže se dohadnouti, že sebe menší křesťanská ctnost skrývá více heroismu jistého než nejskvělejší čin našeho já. Tento obdiv, jež prostota počíná, jest dokončen sklonnostmi ducha, který chce skvělost, který se bojí oběti a zapomenutí. Z obraznosti pohanské nese-
strojíme snadno ducha křesťanského. Kdyby společnost byla náboženská; kdyby jako jindy křesťan-

ská atmosféra přijala a obklopila duši, když vyjde z této antické lázně, tu by bylo vše jiné; a ke všemu ještě zkušenost byla tomu málo přízniva. V naší době, a v stavu, v němž jsme se octli, věřím pevně, že třeba udělati, co by se nedělalo v žádné jiné době: upravit studium spisovatelů pohanských, zavést studium Otců, učiniti pořádek s vědami nebo jich neužívat. A protože toto poslední by bylo dětinské, jest třeba, aby každá se naučila takto říkati *Ecce ancilla Domini!*

Na neštěstí právě k tomuto bodu se uchýlovala a zde se přižívovala všechna obecná rčení Francie. Kolik krásných duchů, otáčejících ve svých prstech jedinou tu zbraň, již mají, řekne s neskonalou fines-sou: *Už i Homera, už i Platóna obviňují z úpadku v Evropě!* Ale jak by bylo žádoucno, aby znali Homera a Platóna; a zvláště aby poznání to přenesli na své žáky! Který nešťastník studoval kdysi Homéra a Platóna a necítil se puzen zpět do pohanství?

A proč k těmto dvěma odnáší se jednosvorná náklonnost? Protože Homer jest jako nějaký heroj, a Platon ve vysokých idejích jako vzdálená zora křesťanství. Přejdeme tedy ze soumraku do dne

Vím též, co oklamává a vysvětluje upřímnost těch, kdož myslí opak. Říkají, že pohanští spisovatelé působí *několik falešných idejí*, jež lze velmi snadno zničiti, ač-li jen trochu spojuje se s tímto vyučováním křesťanské výchovy. Tak tomu jest vskutku v seminářích.¹⁾ Ale neběží o *několik falešných idejí*; toto studium zplozuje v nás city. Působí tak rozhodným dojmem, že se s ním shledáváme v celém běhu života, a kazí rozum, přirozeně náchylný k natu-
ralismu, jak to vidíme u národů, kteří žili vně Zjevení, jako dnes u světa učeného. Jedním slovem, výchova na universitách bývá pohanská, a toliko vyučování jest křesťanské. Bude se opakovati, že nová pokolení porušují mnohem více spisovatelé moderní než staro-

1) Ačkoliv část mládeže, vychovávané v rozličných řeholních domech, bývá stržena duchem pohanským, jakmile vstoupí do života. Jest pravda, že není možno vždycky o každém žákovi rozhodnouti, pochází-li to ze slabosti výchovy nebo ze slabosti jeho přirozenosti. Výchova ta však pozůstává v tom, že tu slabost podporuje.

věcí. Ale kdyby se to nedělo starými, moderní by mnoho nezmohli. Kde by byl účinek vychování? Nečteme s nadšením moderní leč proto, že jsme se zrodili ze starých, které doplňují v našem myšlení, jimž přinášíme definitivní metafysickou formuli se stanoviska lidského. Jeden fakt bude vyznačovat navždy tento způsob výchovy, a dokazuje, že nepomýšlí již než na formu: zapomínajíc totiž velkých zdrojů výmluvnosti, korunovala se rhetorikou; jakožto poslednímu rysu dokonalosti učí ducha krásnilství! Myšlénka již nepoznává, že princip rhetoriky jest celičký v duši; že vedouc člověka k dokonalosti, dává mu dokonalost spisovatelovu. Proto také nezplodila než literáta. Z národa katolického, zemědělského a válečného učiní národ chytráků a šašků.

Ale, jak na to velmi dobře upozornili lidé, kteří viděli věci z blízka: neběží jen o to, aby nahrazením části textů pohanských textem Otců byly živeny křesťanstvím mladé generace, ale také o to, aby byly vyučovány latině; totiž, aby byly uváděny do jazyka dvakrát cizího, slovy a myšlénkou. P. generální vikář

neverský, první po biskupech Salinisovi, Parisisovi a Dupanloupovi, kterému se dostalo cti za našich dnů, že pozdvihl tuto thesi, předkládá nám toto na uvážení: Jednosvorně se uznává, že řecké a latinské písemnictví ve Francii a v celé Evropě vymírá. Na to upozorňují nejučenější profesori universit. (Číslice, dosvědčující tento zjev, jsou věru zarmucující.) Kdo přivedl starověké písemnictví do tohoto stavu? volá p. Gaume; jistotně ne spisovatelé křesťanští, protože ode tří století ztratili v našem vyučování místo, jež v něm zaujímali. A přece, může býti studium řeckých a latinských klasiků vytrvalejší, bedlivější, obecnější, úplnější, vroucnější, výlučnější, než jak bylo od Renaissance? Konečně není u nás povinnou branou každé kariéry? Nechybělo tedy ani prostředků, ani pohnutek, aby bylo možno se mu naučiti. Nuže! jsem hluboce přesvědčen, že v tomto studiu jakož i v ostatním jsme trestáni tím, čím jsme hřešili. Z umění, z filosofie, z politiky vypudili jsme, pokud jsme mohli, živel křesťanský; víte, co z toho vyplynulo. Stejně jsme učinili se studiem

starých jazyků. Pro obrození literatury bude třeba učiniti, co se učinilo pro obrození umění: *zavést křesťanský literární živel do našeho vyučování*. V každém studiu zdravý smysl chce, aby se postupovalo od snadného k nesnadnému, od známého k neznámému. My postupujeme opačně. Místo aby-
chom začali latinou křesťanskou, nejsnadnější, nej-
poutavější, začínáme latinou pohanskou, která jest
jazykem elliptickým, transpositivním. V tomto jazyku
vybíráme část nejnesnadnější, totiž jazyk učený, jazyk
výmluvnosti a poesie. Treba začínati jazykem kon-
versace. Rodiny, jež chtějí, aby jejich děti uměly
anglicky a německy lépe, než se učí v koleji, vezmou
k nim anglické a německé služebnictvo. Odtud tito
mladí lidé přejdou k autorům a jsou jediní ve Francii,
kteří rozumějí a mluví těmito dvěma živými jazyky.
Jest třeba sledovati v podstatě i při latině tuž tak
osvědčenou metodu a dáti dětem klasiky křesťan-
ské, nesporně snadnější, přístupnější, přiměřenější
geniu našeho mateřského jazyka. Latinský jazyk
křesťanský není barbaršnější než křesťanské umění.

P. Gaume by chtěl, aby spisovatelé pohanšlí se od-
dálili až do čtvrté třídy. Tu dítě, ovládajíc jazyky,
jež by měly pro ně skutečnost a život, bylo by připra-
veno studovati a chápati Tacita, Virgila a Homéra;¹⁾

Jest to věru zvláštní myšlénka chtíti, aby dítě
začalo studium jazyka podle jeho zákonů, místo aby
začalo věcmi, totiž textem, který si může snadno
osvojit. Prazvláštní myšlénka začínati nejprotivněj-
šími abstrakcemi, jež se týkají čehosi, co ani necítilo,
ani nevidělo. Napřed slabikář-principiu! S takovým
světlem pustiti se na objevy neznámého jazyka!
Hieroglyf, aby se vysvětlila jiná tajemství! Na tisíc
žáků, kolik latinistů vyjde z osmi let, v nichž se cpou
do jazyka latinského naopak? Učí se dítě svému
mateřskému jazyku užívajíc slov tou měrou, jak po-
třeba je přivolává, nebo povolujíc se v slabikáři?
Teprve až látka toho kterého jazyka jest shromáždě-
ná v zásobě jeho slov, až jeho život přešel do
ducha sřetězením těchto slov k potřebě myšlénky,
teprve pak možno jej podrobiti jeho zákonům. A

1) *Otázka klasiků*, p. abbé Gaume, Vic. gen. de Nevers. *Passim*.

tak jazyk prvních Otců, pro nás průhledný; tyto latinské texty, jež nám mluví jaksi mateřsky, naučily by nás jazyku, který bychom později mohli dle libosti obráběti s uměním. A, máme-li se při tom pozdržeti, byla by to aspoň práce zdravého smyslu a výborné kázně pro ducha, aniž se zmíníme o pravdách prvního řádu, jež by si duše přivlastnila. Snad bychom znovu našli drahocenné umění vyváděti každou větu z myšlenky; snad by literatura ztratila nešťastnou vlastnost vybíhati tak na prázdno, tak nebezpečnou v dnešní Francii! Kdo však si vezme na starost přesvědčiti ty, kteří ve vyučování nemají na zřeteli než rhetoriku? Poněvadž umění jazyků a a umění psáti, totiž jich užíváti, jest totéž, žák takto vedený zdravým smyslem nabude své rhetoriky dříve, než se jí začne učit. Studia jindy zastavovala se u studií humanitních. Rhetorika jest nová větev, kterou se jali pěstovati, když zpozorovali, že hyne celý strom. Proto také mluvilo se posledně o tom, jak rozmnožiti hodiny jí věnované?

Filosofii nebo theologii a ne rhetoriku dlužno jediné považovati za doplněk studií, i studií literárních. Rhetorika jest velmi lehká v rukou literátů; od spisovatelů velikých přešlo se k nejmenším. Jest třeba studovati jazyky, protože obsahují myšlenku, a ne dokončiti toto studium literaturou. Toto zhudlaření studia jest naše spravedlivé potrestání. Literatura nepodpírá jazyk; jazyky jsou tvořeny myšlenkou a jen z ní žijí. Právě literatura je nejčastěji hubí. Pascal v jednom dni naučí lépe psáti než Cicero za šest měsíců. Tento řečník na příklad, se svou dlouhou větou, stehovanou ustavičným *quem ad modum*, uvádí nás velmi neohrabaně do francouzského jazyka, v němž stručnost, důkaz pravdivosti zpřímá uchopené, jest první vlastností. Cicero jest velíkán, ale dává nám mnoho řečníků. Jeho filosofická díla, ač nejlepší, jsou stále odkládána pro řeči, z nichž tyje advokátské řečnění. Měla by se dáti přednost skoro všem spisovatelům latinským, nejprve Virgiliovi, jehož verš učí dávat jazyku půvab a vlastnosti přírody; potom Cesarovi, jehož stylem vládne čin,

a Tacitovi, jehož při psaní vede vždy myšlénka. K tomuhle trojmu by se mělo nejprve přihlížeti. Ačkoliv jsou i jiní spisovatelé skoro stejně pozoruhodní, právě zde třeba míry, abychom se vystříhali doplňovati myšlénku pohanskou. I když bychom předpokládali, že ruka moudře křesťanská bude podávati tuto látku tak, že nikomu neuškodí, přece ještě třeba ponechati veledílům křesťanským jejich místo. Dobře uspořádané studie latinské, když se z nich vymýtí vše zbytečné a škodlivé, lépe by dovedly k cíli, a ponechaly by dosti času jazyku řeckému, plničkému lahodnosti a síly v Homerovi, v tomto nesmrtelném pěvci lidského srdce. Hledati jazyk v rozmanitosti autorů, toť ztratili jej. Abychom se vrátili k našemu předmětu, velcí myslitelé jsou i velkými spisovateli v tom neb onom jazyku; s nimi se má dělati rhetorika. Místo aby vám řeč vybíhala v kytičce slov, nebojte se chvíle, kdy jazyky ztrácejí jistým způsobem svou viditelnou zevnějšnost, aby jen propouštěly myšlénku, v Pascalovi, Leibnitzovi, v metafysice a ve výlevech Bossuetových. Budete jisti,

že jste dosáhli vrcholu jazyka, že jste jej upevnili k samým základům rozumu. Všechno se obrátí v drobné spisovatele, pustíte-li jazyk s uzdy a ponecháte jej toliko vlnám obraznosti. Braňte se na všech stranách: rozpustilost, sofisma budou vždy našimi nepřáteli.

Myšlénka vykliditi filosofii z programu daleko není šťastna. V sněsici vědy a idejí jedině ona přinášela jistou jednotu. Ukazovala lidskou myšlénku, zdroj a předmět všech těchto věd, a za ní, ve sféře nekonečné, věčný předmět a účel lidské myšlénky. Kdyby tento návrh se ujal, znovu se octnou duchové v anarchii a té v zápětí přijde skepticismus a marasmus. Jest třeba, aby věda, která představuje rozum, zůstala na vrcholu studií jako tato mohutnost na vrcholu ducha; jest třeba svorníku klenby, nebo vše padne v ssutiny. Protože Víra jest oslabena (tímto stavem schopností naší duše), třeba ještě zmenšovati rozum? Nebylo by to pouštěti žilou nemocnému, protože ústroje jsou již zvadlé a zchřadlé chudokrevností, a utíkat se k poslední rovnováze

organismu na jeho konci? Když rozum bude mdlý a slábnoucí, kterak Víra se udrží v duchu? Na jakou výši dospěl v Asii? Rozum se tvoří Věrou. Ale Víra rozptýluje své listí na jeho kořeny; když se jí odejme rozum, jest jako strom, jemuž jsme odňali půdu, utvořenou u jeho oddenku.

Slyšíme stesky na filosofii; místo aby se vyučovalo špatné filosofii, třeba vyučovati dobré. Dosažete na její místo logiku; nuže, právě tato logika, toto východisko, vzaté v člověku, přivedlo nám filosofii, kterou vypuzujeme! Ve svatém Augustinovi, svatém Anselmovi a svatém Tomáši, třeba-li i v Malebranchovi, našly by se svrchovaně vyloženy a aspoň rozhodnuty všechny ideje, jež se přetřásají za našich dnů. Moderní „filosofové“ přidali toliko zajímavé psychologické detaily, jež jest snadno k nim připojití; a jejich velké problémy, jež „čekají“ svého rozřešení, jsou toliko nesnadnosti, jež si vytvořili svými hledisky, utvořenými v já.¹⁾

1) Ať si k rozřešení svých problémů tyto filosofové hledají přechod z konečna k Nekonečnu po tisíc let, jest-li jim to příjemno! Pro sebe víme, že

Každému řádu idejí dříve založenému moderní naznačili odpovídající schopnost. Učinili to arci, jakoby chtěli ukázati, že všechno klíčí v duši, že Zjevení zůstává bez předmětu. Ale místo spontannosti materialismus tak dlouho do nás vkládal zmrtvělost, že ani tato reakce nebyla bez ovoce. Teď, kdy vše máme v rukou, co jest prostšího než ukázati, že lidé bez zjevení jsou toliko divochy, totiž že jest více psychologie? Nejsme již v XVIII. století, v němž se hledalo velmi daleko z nevědomosti. Vědy jsou ustaveny: jazykozpyt, ethnografie, historie, ba i geologie; běží o to jen chtíti. Svěřte jenom filosofii mladým církevníkům, uvidíte, že se s ní brzy spřá-

Bůh stvořil svět, Nekonečno konečno, že přechod jest zcela udělán, ba velmi dobře udělán.

Ostatně ti to filosofové nejsou všechno, co se chtělo říci. Přicházejíce, našli myšlenku francouzskou u Locka a Condillaca; jakž takž ji upravili a oživili, protože křesťanství dnes může jen vzláhnouti ruku, aby ji vzalo. Ti, kteří v těchto dobách učinili lépe, hodí po nich prvním kamenem! Tady jako jinde vidím intelligence obětmi našeho vychovávání, uzavřeného v Naturalismu, a jako všechny naše intelligence, přemožené a podrobené dobou. Zrození o dvě stě let spíše, mnozí z těchto duchů byli by podle všeho články vyššího řetězu našich theologů. Kdo porazil Locke-a a Condillaca? Kdo udusil Condorceta, Helvetia a Cabanise, všechny tyto filosofické vlčí výhonky XVIII. století?

Pořád kárali; přičiňme se o něco lepšího.

telí.¹⁾ Což jest nesnadno přivéstí tradicionalismus tam, kde racionalismus se zastavuje? Racionalismus spíše jest nesprávný v tom, co vylučuje, než v tom, co připouští. Nevidím již, který blud by teď vydržel dechem k výšinám ducha. Na hranicích smyslů jestliť činnost nebo já; na hranicích já jestliť rozum; na hranicích rozumu, Zjevení. Totiž že nikdy až dosavad filosofie v podstatě nebyla tak úplně dokončena. Idealismus, racionalismus, tradicionalismus, aby se přešlo od materialismu k Víře, tři oblouky mostu jsou sestrojeny. Vrcholným úkonem jak filosofie, tak pravdy jest osvěcovati i blud.

Aby se utvářel rozum a řídila duše, záleží na tom poskytnouti, a to před pojmy fysickými, velké pojmy metafysické. Řekne se, že když přijdou vědecké studie tří posledních let, vychování jest již hotovo? V kterém věku se dokonává vychování? K tomu stůj

1) Máme strach z filosofie Otců? opakuju to, moderní psychologie, která napřed byla doplněna objevem hraběte de Maistra a vicomta de Bonalda o jazyku, jest nejskvělejším důkazem, jakého se nám kdy dostalo.

Jako všechny vědy, jež vyrukovaly jednoho dne proti Víře, i psychologie ji odevzdává všechny své poklady. Ale číňme opak toho, co dělali lidé z 1830, kteří odňali církevníkům stolice filosofie.

zde ještě poznámka. Jsou dva rozhodné okamžiky pro život morální, nebo chcete-li dvojí výchova: jedna v ranném věku, a to výchova dojmů, druhá ve věku, kdy se utváří rozum, totiž výchova idejí. V tom jsou všechna hybla člověkova. Nuže tato druhá výchova může způsobiti takovou revoluci, že často strhne první do svého pohybu, ačkoliv stopy této první výchovy nelze smazati. Jest třeba chopiti se této chvíle výchovy idejí, aby se osvětlila ihned myšlénka velkých elementů metafysiky a dogmatu. Dopustíme-li, aby v té době obraznost zaujala místo rozumu, ztrácí se původ myšlénky, a není již nic jistého u člověka. Radím v metafysice zabývat se poněkud méně pojmy rozsáhlosti, prostoru a času, aby bylo možno více se věnovati pojmům racionálním a samému Nekonečnu. Vztahy, jež jsou mezi hmotou a Nekonečnem, z nichž vyplývají zákony světa fysického, jsou menší důležitosti, zvláště pro vychování, než vztahy, jež jsou mezi Nekonečnem a rozumem, z nichž vyplývají zákony světa morálního, a onen obzor velkých myšlének, v němž

třeba zanechali duši ve chvíli, když se uzavírá vychování. Buď theologie nebo filosofie!

A teď se to odvážím říci, a přijmouti to za svůj závěrek: z rad, jež nám o tom dávají nesmrtelná a nemýlná ústa Svatého Petra, vyplývají tři věci: „Tak výborná díla *Svatých Otců*; *nejslavnější* spisovatelé *pohanští*; ale ještě, a zvláště dokonalá a pevná znalost *nauk theologických*, čerpaných z autorů, schválených Svatou Stolicí.“

Konečně, i v zájmu literárním, co se týká volby řeckých a latinských Otců, nedoporučuju právě ty nejliterárnější. Stále se myslí, že nejkrásnější kusy jsou ty, v nichž převládá rhetorika; bylo by třeba ve vyšších třídách vyvoliti ty, v nichž myšlenka se vyládá s největší hloubkou a jasností. Právě v tom spočívá výmluvnost. Bylo by třeba zvláště podávati místa, jež obsahují velké pravdy; otevřiti na vhodných

stránkách Pisma, svatého Pavla, svatého Anselma, svatého Athanáše, atd.; není rhetoriky silnější. Třeba postaviti hlavu dítěte do věcí vznešených.¹⁾ Protože právě rozumu jest důležité nechat v duchu převa-
hu, která zajišťuje rozmach a pevnost ostatních schopností, zavolal bych přede vším na pomoc dva muže, svatého Augustina a spisovatele *Summy* prvního pro jeho genia, a druhého pro jeho rozum! Ano, čerpejte v této Summě, jež se zdá krásnější než sama logika, neboť jest to logika v činnosti, pracující v největších pravdách země. Takové texty vedly by k nejvyššímu cvičení myšlenky, k cíli výkladů a čtení, k cíli dlouhého studia jazyků. Učiňte obraznost křesťanskou; právě ona vtiskuje svůj ráz schopnostem mládí. Trhejte pohledem krásné ovoce starověku, ale živte se křesťanstvím. Jest třeba, aby duše měly právě jen tolik času, co by prošly krásnou antikou do křesťanského vznešena. Co rozlišivosti, co moudrosti jest záhodno přinést dnes do našeho

1) Poslední program zmiňuje se též o *Biblické dějepřavě*, některých textech Fénelonových a Bossuetových. Ale co to předsudků, co manii nás ještě žije!

revise programu studijního! Neběží o nic menšího než o zachování lidského rozumu v dobách moderních... Ne-li, pak pantheismus v hlavách učených, skepticismus v prostředních, a nevyhnutelná anarchie v davu. Nepracujme o svém konci. Tradice a instituce jsou rozbity, principy se zamhlivají, rozum se vytrácí, ať Evropa staví hráze, nebo ať čeká *VNITRNĚ PROVALENÍ SE BARBARŮ!*

Vyjádril jsem obavy, jež skrývají zjevy a myšlenky plynoucí ze zkušenosti, v živém přání, aby se staly prospěšnými. Odvážil jsem se vyznačiti bludy velkého dosahu, bludy, jež zplodily celé jedno století. Byly povýšeny na metodu, přimíseny ke všem našim vědám, roztaveny se všemi našimi myšlenkami. Kterak je z nich dnes vyplniti? Bude snadnější vykliditi je naráz z člověka cestou výchovy. Komu bude dáno vykonati tento čin nepodobný? Dopouští tolik zájmů a tolik zvyků, spojených, aby tyto zájmy hájily, dopouští celé jedno století úplně na nich stavěné předvídati příští vítězství? Změniti metodu, toť změniti dobu. Taková hnutí, která ne-

jsou v moci nikoho, připravují se v srdci národa dlouho před tím, než zasáhnou spisovatele a akademie. Nejučenější řeknou, že nechápou; druzí budou trousiti vtipy nebo cediti žluč, jak jest obyčejem ve Francii, když otázka nabývá veškeré své vážnosti. Přece však záleží na tom, aby se nelenilo, aby se chopil kde kdo toho, co jest správného v myšlénce tohoto Memoranda, a aby hlasy lépe k tomu uschopněné daly výstrahy tolika našim vrstevníkům, oživeným tak dobrou vůlí.

Duch lidský se snižuje, pravdy ubývá, axiomata se smazují, a neskonalý počet námětů zůstává bez podpěry. V tomto nedostatku rozumu Víra nenalézá již, oč se opřít v naší duši. Člověk, obraný o svůj vyšší živel, vrací se pozvolna v barbarství. Hluboká, němá, zatvrzelá pýcha žene dnes národy, aby vyřízly a vyhodily z duše tu stránku, která je uvádí ve vztah s Bohem, by rozvinuly jediné tu, která je vydává na pospas jakési hrubé a nemožné civilisaci. Oslabení rozumu toť úbytě těch neosobních vloh, na nichž se sjednocují duchové. Z intelligence, ponechané sobě

samé, vycházejí všechny hádky u lidí. Pravda, jednou zapužená, již se nenavráti; každý stoupá ve své myšlence a staví proti pravdě nepřestupnou hráz. Duchové, jsouce kořistí pýchy, povstanou jedni proti druhým ve vzrůstající anarchii, proti níž nebude již léku. Odchod rozumu bude pádem evropské Společnosti.

KURS 19.

v lednu léta Páně 1927

Z FRANČINY PŘELOŽIL

JOSEF FLORIAN

TISKEM

VIKTORA DVOŘÁKA

V MOR. BUDĚJOVICÍCH

NA SKLADĚ

U MARTY FLORIANOVÉ

VE STARÉ ŘÍŠI NA MORAVĚ

DEO GRATIAS